

KAPellen, HUISJES, FRUIT EN BLOEMEN BIJ DE WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK IN GENT

Daniel Lievois

Het huidige beeld van de omgeving van de Sint-Niklaaskerk verschilt sterk van het uitzicht zowat vijf eeuwen geleden. Dit was stilaan gegroeid in de loop van de eeuwen na de oprichting van het bedehuis. Aan de basis hiervan lag een schenking van een ruim domein dat de kerk in volkomen vrije eigendom verkreeg. Het strekte zich uit nabij de Korenmarkt en de Leie en omvatte een zone tussen het latere Belfort en de verbinding tussen de Korenmarkt en de Veldstraat. Ten noorden en ten zuiden werd die zone begrensd door de huidige rooilijnen van Klein Turkije en van de Cataloniëstraat.

De opeenvolgende Sint-Niklaaskerken waren aan alle kanten omringd door een kerkhofzone. De beeldvorming over die omgeving omtrent het midden van 17de eeuw wordt sterk bepaald door twee gravures. Het betreft een detail van het stadsplan van Gent in de uitgave van 1641 van de *Flandria Illustrata* van Antonius Sanderus (afb. 7)¹ met toevoeging van een afzonderlijk gezicht op de Sint-Niklaaskerk (afb. 8). Vanaf de 19de eeuw ging men ervan uit dat die 17de-eeuwse gravures betrouwbaar waren voor de reconstructie van de toenmalige en ook oudere situaties. Niet helemaal terecht, zoals in deze bijdrage wordt aangetoond. Het zal blijken dat er tot omstreeks 1676 voor de hoofdgevel van de Sint-Niklaaskerk een kerkhof was gelegen. Het werd in de late middeleeuwen ten westen begrensd door een *greppe* of greppel die zorgde voor de afwatering van en tevens als terreinafbakening van het kerkelijke erf. Ten westen van die afvoergoot stond er een rij van een tiental huisjes. Bovendien stonden er in de overgangszone tussen de huidige Korenmarkt en Klein Turkije twee afzonderlijke kapellen, het dichtst bij de kerk de Sint-Joriskapel en verder naar het noorden de Sint-Niklaaskapel. De huisjes en de tot woningen verbouwde relicten van de beide kapellen verdwenen bij een kaalslag die omstreeks 1579 door het calvinistische stadsbestuur werd ondernomen. Het bestaan van de Sint-Joriskapel en Sint-Niklaaskapel bij de Korenmarkt wordt vermeld in enkele laatmiddeleeuwse bronnen. Deze waren bekend bij 19de-eeuwse Gentse historici als Charles Diericx, Edmond De

---

¹ Met dank aan de Dienst Stadsarcheologie voor de uitwisseling van ideeën omtrent de door de geschreven bronnen aangereikte gegevens en voor de poging tot lokalisatie. Met bijzondere dank aan Peter Steurbaut die voor de illustraties bij deze bijdrage instond. Met bijzondere dank ook aan stadsarchivaris Leen Charles en Dr. Martine De Reu van de Universiteitsbibliotheek voor de vlotte ter beschikking stelling van de iconografische documenten.

DANIEL LIEVOIS

Busscher en Frans De Potter, maar werden door hen geïnterpreteerd als onderdelen van de Sint-Niklaaskerk. Een nieuwe lectuur van de bronnen leert echter dat dit niet zo is, maar dat het wel degelijk om twee afzonderlijk staande kapellen ging (afb. 9).

De bebouwing voor de westgevel van de Sint-Niklaaskerk in de 15de eeuw

Het kerkhof ten westen van de kerk was in het midden van de 15de eeuw (en wellicht al voordien) afgesloten door middel van een muur. Het oudst bekende document waarin het bestaan van die kerkhofmuur wordt bevestigd, dateert van 1450². Een schepenaakte vermeldt een *huussekin staende by sente Niclaeus capellekin over de greppe an den kerckmuur*. Ten westen van die muur was er dus een greppel gelegen en uit andere bronnen blijkt dat het vermelde huisje over die afwatering heen was gebouwd. Er waren nog meer van die greppels op de Korenmarkt. Een regelgeving door de stad Gent van 1470 over de fruitmarkt verwijst naar vier *greppen* op de Kleine Korenmarkt, *streckende toter Meersenstersteghe*, de voorganger van de Sterrestraat, nu de Pakhuisstraat, dus in de zone vóór de westgevel van de kerk³. In een ander stedelijk reglement van 27 januari 1489 wordt de ruimte *tusschen der greppen vanden chastelette ende der Meersenstersteghe* op de *Cleenen Corenaert* voorbehouden voor de vrije fruitmarkt⁴. Het Chastelet was de stadsgevangenis op de Korenmarkt, op de plaats van het noordelijke gedeelte van het latere postgebouw. Het begrip *Cleenen Corenaert* sloeg op het zuidelijke deel van de huidige Korenmarkt, ten westen van de Sint-Niklaaskerk. In enkele 16de-eeuwse documenten werd die plaats ook de Appelmart genoemd⁵. Het meer noordelijke gelegen, grootste deel van Korenmarkt werd de *Corenaert* genoemd, maar zonder het predikaat 'groot'.

Het vermelde huisje stond niet alleen. Het behoorde tot een rij van een tiental houten huisjes op de grens tussen het kerkdomein en de Kleine Korenmarkt. Een volledig overzicht van de huisjes buiten de kerkmuur werd voor het eerst geboden in het landcijzenboek van de stad Gent van 1442⁶. De inschrijving

---

² Stadsarchief Gent, Oud Archief, verder SAG, OA, Reeks 301 nr. 40, Wettelijke passeringen Keure 1449-1450, f. 74, akte van 4 februari 1450.

³ Geciteerd bij DE POTTER, F., *Gent, van den oudsten tijd tot heden*, Gent, 1884, dl. 2, p. 123, met een verwijzing naar het neringarchief ten stadhuize. Dit document werd niet teruggevonden.

⁴ SAG, OA, Reeks 93 nr. 26, Register BB, Voorgeboden 1482-1545, f. 11v, akte van 27 januari 1489.

⁵ Rijksarchief Gent, verder RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, SN 51, Rentenboek van de kerk, 1530; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, S 525, Rentenboek van de kerk en van Onze-Lieve-Vrouw-op-de-Rade, 1555, tevens ontvangboek tot 1573.

⁶ SAG, OA, Reeks 152 nr. 7, Erfelijke cijnsboek van de stad Gent 1442, f. 194v.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

in dit register van *de rente an sente Nyclus kerchof vanden houten huusekins daer an* gebeurde pas in 1451, nadat de Gentse schepenen van de Keure een uitspraak hadden gedaan in een geschil tussen de eigenaars van *zekerer huusekins ende winckels staende an den rincmuer*⁷ van den kerchove voor *sente Niclaus capelle up den houc daer tcrucce staet ten Coorenaerde waert*⁸. Jacop vanden Steene had eerder een plek grond in de nabijheid van zijn woonhuis op de Korenmarkt van de stad in gebruik genomen voor een landcijns van 8 groot per jaar. Het bedoelde woonhuis was gelegen op de hoek van de Korenmarkt en het huidige Klein Turkije⁹. Het was belast met een landcijns ten gunste van de Sint-Niklaaskerk¹⁰. Het pand werd in 1516 omschreven als *der eerven daer thuus up staet an sente Niclaus capellekin en an tcapellekin* (doorgehaald en vervangen door:) *tkerchof*, als *der eerven daer zyn huus up staet an sente Niclaus kerchof naest der trailgen voor sente Niclaus capelle was, de welcke capelle nu drie huusen zijn* en ten slotte nog als *den houchuuse an sente Nyclus kercke ant cruyce*, of nog in 1528 als *den houchuuse an Sente Nyclus kercke an tcrucce*. Deze omschrijvingen, ten dele gesteund op oudere vermeldingen, verraden eigenlijk al de hele geschiedenis van de Sint-Niklaaskapel. Toch zijn er nog meer feiten nodig om die historiek te verhelderen.

De betwiste plek bij het huis van Jacop vanden Steene was dus gelegen op de eigenlijke Korenmarkt ten westen van het bewuste hoekhuis. Alaert de Meestere en Jan de Sceppere met consoorten, de tegenstrevers van Vanden Steene, beweerden dat het recht op die plek aan hen toekwam; zij voerden aan

---

⁷ Met dit woord wordt wellicht enkel de functie als afsluitmuur bedoeld.

⁸ SAG, OA, Reeks 301 nr. 41, Wettelijke passeringen Keure 1450-1451, f. 134, akte van 27 maart 1451; ook SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk; Universiteit Gent, Hs nr. 2484, VAN DEN BEMDEN, F., *Rues et fonds bâtis*, dl. 2, f. 50; DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 310.

⁹ Aanwijzingen over het woonhuis van Jacop vanden Steene, later van zijn weduwe Mergriete Boonaerts, vindt men in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, Oorkonde 1461, 31 maart. Het betreft de schenking door Mergriete Boonaerts, weduwe van Jacop vanden Steene, aan de Armentafel van de Sint-Niklaaskerk van rente, bepand 'up haer huus ende stede daer soe ter tyt van nu inne woont ... up den houc van sent Niclaeus kerchove ande zyde ten Corenaerde waert by sente Niclaeus capelle'. Geregistreerd in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 118, Cartularium van de Armentafel van de Sint-Niklaasparochie, 1471, aangevuld tot 1591, f. 19-20. Ook geregistreerd in: SAG, OA, Reeks 301 nr. 46, Wettelijke passeringen Keure 1460-1461, f. 75v, akte 31 maart 1461; zie VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 62.

¹⁰ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 138, Landcijnzenboek binnen Gent, 1528, f. 1; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 145, Landcijnzenboek Sint-Niklaaskerk, 1516, f. 1, 20v en 29. Die cijns werd in 1391 betaald door Pieter van Turre, in 1472 door Margriete Boonaerts, weduwe Jacques vanden Steene, in 1516 door apotheker/kruide-nier Laureins van Walem en in de tweede helft van de 16de eeuw door apotheker Jan de Saleere en zijn erfgenamen.

DANIEL LIEVOIS

dat zij sedert lange jaren hun huisjes en winkels van de kerkmeesters van de Sint-Niklaaskerk in cijns hadden gekregen. In feite had de betwisting te maken met de vraag of de betreffende grond toebehoorde aan de stad of aan de Sint-Niklaaskerk. De schepenen stapten ter plaatse af in het gezelschap van hun beëdigde erfscheiders, meester Willem Dullaert en meester Jueris Drabbe. Hun advies aan de schepenen was dat de cijns die Jacop vanden Steene aan de stad betaalde voor de plek veel te laag was: er stonden tenslotte twee huisjes op. Zij stelden voor de cijns te verhogen tot 12 groot. Zonder dat dit nadrukkelijk in het vonnis werd geformuleerd, is het duidelijk dat de erfscheiders oordeelden dat het erf ten westen van het hoekhuis aan de stad toebehoorde. Zij gingen echter verder met hun onderzoek over de grens tussen het stedelijke en het kerkelijke domein en stelden vast dat de meer naar het zuiden gelegen huisjes van Alaert de Meestere en Jan de Sceppere voor het grootste deel op stadsgrond stonden. Voor het gebruik van het erf van alle huisjes en winkels *van sleecx den houcke vanden kerckmuere daer tcrucce staet tsente Niclaeus capellen waert an* zou de cijns half voor de stad zijn en half voor de kerk¹¹. Dit gold niet enkel voor de huisjes tegen de Sint-Niklaaskapel¹², maar ook voor alle andere huisjes tegen de kerkmuur. Een uitzondering hierop vormden de huisjes of winkels aan de muur van de Sint-Joriskapel¹³, waarvan de cijns half aan het Sint-Joriskapel en half aan de stad toekwam. Uit dit alles blijkt dat de kerk enkel het eigendomsrecht bezat vanaf de kerkhofmuur tot aan de greppel ervoor, in een zone die ten noorden werd begrensd door het verlengde van de rooilijn van het huidige Klein Turkije. Het komt inderdaad logisch voor dat de afgrenzing tussen het kerkelijke en het stedelijke domein van de stad gebeurde door middel van een greppel en niet door middel van de kerkmuur. Via die *grebbe* verliep ook de afwatering van het kerkdomein.

---

¹¹ De afpaling werd bepaald door een denkbeeldige lijn 'sleecx den houcke vanden kerckmuere daer tcrucce staet', dus recht naar het westen toe vanaf de hoek van de kerk(hof)muur.

¹² Tegen de muur van de Sint-Niklaaskapel stond bijvoorbeeld het huisje van de weduwe van fruitverkoper Jan de Sceppere, daarna in 1481 van Christiaen Reynaert; zie SAG, OA, Reeks 152 nr. 7, Erfelijke cijnsboek van de stad Gent 1442, f. 194v en 218. Verder verkocht in 1469 Mathys Vastenavond aan Matheus Hueribloc 'drie cleen husekins also die ghestaen ende gheleghen zyn deen neffens dandre anden muer van sente Nyclus cappelle byden Coorenaerde'. Zie SAG, OA, Reeks 301 nr. 50, Wettelijke passeringen Keure 1469-1470, f. 22, akte van 10 oktober 1469, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 51.

¹³ Aan de toegangsdeur van de Sint-Joriskapel stond een huisje dat toebehoorde aan Gillis de Sceppere, daarna aan Justaes vanden Bogaerde. Deze verkocht het huisje aan Joos Caesman, zoon van Jacop (zie: SAG, OA, Reeks 301 nr. 60, Wettelijke passeringen Keure 1488-1489, f. 139, akte van 5 augustus 1489; ook SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk; VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; DIERICX, C.L., *Mémoires sur la ville de Gand*, Gand, 1815, dl. 1, p. 118).

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

De meeste gebruikers van de grond van de tien huisjes ten westen van het kerkhof betaalden jaarlijks 10 groot aan de stad en waarschijnlijk 6 groot aan de Sint-Niklaaskerk. De oudst bekende vermelding van een dergelijk huisje dateert van 1444, toen de drie kinderen van Lievin Coelins na het overlijden van hun moeder Mergriete de Wynkelare in het bezit kwamen van *een huusekin staende neven sente Niclaeus capelle an den Coernaert*¹⁴. Tegen de muur van de Sint-Niklaaskapel stond ook nog het huisje van de weduwe van fruitverkoper Jan de Sceppere, daarna in 1481 van Reynaert Christiaen¹⁵. Verder verkocht in 1469 Mathys Vastenavond aan Matheeus Hueribloc *drie cleen husekins also die ghestaen ende ghelegghen zyn deen neffens dandre anden muer van sente Nyclus cappelle byden Coorenaerde*¹⁶. Ze waren in totaal belast met een cijns van 48 groot, waarvan 30 groot ten gunste van de stad en 18 groot voor de Sint-Niklaaskerk. De koopsom bedroeg 144 groot lijfrente op het leven van Mathys Vastenavond in vier jaarlijkse betalingen. Deze bedragen illustreren het relatief hoge bedrag van de cijns in vergelijking met de waarde van de huisjes zelf. Een lijfrente werd nogal vaak bepaald op één achtste van de waarde. Dit betekent dat de cijns, zeg maar het staangeld voor de huisjes, iets meer dan 4 procent van die waarde kostte. Hueribloc werd op 25 april 1482 door de rechthebbende ontslagen van de betaling van een lijfrente op één van die huisjes, namelijk het *wynckelkin staende an den Coornaert neven senter Niclaus capelle tlaetste ten cruce waert*¹⁷. Het winkeltje behoorde toen toe aan Pieter van Wayenberghe. Aan de toegangsdeur van de Sint-Joriskapel stond een huisje dat toebehoorde aan Gillis de Sceppere, daarna aan Justaes vanden Bogaerde. Deze verkocht het aan Joos Caesman, zoon van Jacop¹⁸. Op grond van het cijnsbedrag kan men afleiden dat Joos Caesman twee huisjes bezat en is het niet verwonderlijk dat er sprake is van een *groeten wincle nieuw an sent Joris poorte*.

Even samenvatten. Buiten de muur van de begraafplaats lag er een strook grond die aan de Sint-Niklaaskerk toebehoorde. Die strook werd ten westen afgebakend door een greppel. De muur vertoonde ten noordwesten een hoek

---

¹⁴ SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk; SAG, OA, Reeks 330 nr. 23, Boedelbeschrijvingen voor schepenen van Gedele 1443-1444, f. 59, akte van 13 maart 1444; ook vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk; VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 50.

¹⁵ SAG, OA, Reeks 152 nr. 7, Erfelijke cijnsboek van de stad Gent 1442, f. 194v en f. 218.

¹⁶ SAG, OA, Reeks 301 nr. 50, Wettelijke passeringen Keure 1469-1470, f. 22, akte van 10 oktober 1469, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 51.

¹⁷ SAG, OA, Reeks 301, nr. 56, Schepenregisters van de Keure, 1481-1482, f. 151, akte van 25 april 1482, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 51.

¹⁸ SAG, OA, Reeks 301 nr. 60, Wettelijke passeringen Keure 1488-1489, f. 139, akte van 5 augustus 1489; ook SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk; VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; DIERICX, C.L., 1815, p. 118.

waar *truce* stond, wellicht een kerkkruis als symbool van kerkelijke jurisdictie. Ten noorden van die hoek strekte zich de eigenlijke Korenmarkt uit. De kerkmuur en de gracht liepen verder naar het zuiden, in de richting van de Veldstraat. Te rekenen vanaf het kerkkruis stonden er omstreeks 1450 tien houten huisjes tegen de kerkmuur op de strook kerkgrond, maar ook ten dele op stadgrond ten westen van de greppel, die dus onder de huisjes verliep. De kerkhofmuur werd onderbroken door de Sint-Joriskapel en meer noordelijk door de Sint-Niklaaskapel; nog verder noordwaarts stond dan het vermelde kerkkruis.

Merkwaardig is dat er in de opsomming van de rij huisjes nergens melding is van enige toegang tot de Sint-Niklaaskerk. Indien er in die rij een doorgang bestond, kon men verwachten dat hij als referentiepunt werd aangehaald bij de situering van minstens twee huisjes. Het lijkt er dus op dat de hoofdingang van de kerk niet direct bereikbaar was vanaf de Kleine Korenmarkt en dat men die ingang enkel kon bereiken via andere wegen die ook toegang verschaften tot de noordelijke en de zuidelijke kerkhofzone bij de kerk. Dit lijkt op het eerste gezicht in tegenspraak met de aanwezigheid in het westelijke portaal van een bijzonder luxueuze en indrukwekkende 13de-eeuwse sculpturale decoratie¹⁹, maar onderzoek heeft uitgewezen dat die wellicht niet tot het oorspronkelijke 13de-eeuwse kerkportaal behoorde en mogelijk tegen het einde van de 16de eeuw werd aangebracht²⁰, een tijdstip toen de huisjes al waren verdwenen.

Toen er in 1495 een nieuw stedelijk landcijzenboek werd vervaardigd, vernieuwde men de inschrijving van de *tien huusekins staende an Sente Nyclus keerchoof beghinnende an Senter Nyclus cappelle streckende lancx den kerkhove ter Velstraten waert*²¹. Deze omschrijving wijst er op dat de Sint-Niklaaskapel als noordelijk uiteinde van de rij huisjes werd gezien. Er werd hierbij een onderscheid gemaakt tussen drie types: *een huuskine, een cleen huuskin, een wijnckele*. De cijnsbedragen verschilden naargelang van de breedte ervan. Van noord naar zuid waren er: *den eersten huuskine staende an Sente Nyclus cappelle naest den cruce* (8 groot), *den cleenen huuskine daer neven* (5 groot), *een cleen huuskin daer neven* (5 groot), *den wijnckele daer neffens* (10 groot), *daer neven eenen wijnckele* (10 groot), *eenen sconen*

¹⁹ DE SMIDT, F., *Het romaans reliëf van de St. Niklaaskerk te Gent*, Gent, s.d. [1966]; DEN HARTOG, E., *Het maecenaat van Filips van de Elzas en zijn opvolgers. Over de oorsprong van het Ingeborgpsalter en de verbreiding van de 'Muldenstil'*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, Gent, 1994, nr. 48, p. 34-48.

²⁰ Een nieuw interdisciplinair onderzoek werd in het najaar van 2005 gestart o.l.v. Dr. E. Den Hartog en M. De Boodt.

²¹ SAG, OA, Reeks 152 nr. 8, Erfelijke cijnsboek van de stad Gent, 1495 f. 254v-256.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

wijnckele daer neven (10 groot), van gheliken eenen wijnckele daer neven (10 groot), een wijnckele commende vaste ande traylge (10 groot), an dander zyde vander zelve traylgen eenen wynckele (10 groot), vervangen door den winckele daer neven nu van beede één ghemaect (20 groot) en ten slotte dlaetste huuskin ter Veltstraete waert (10 groot). Ook in deze opsomming is er geen melding van een toegang naar het westelijke portaal van de kerk, evenmin als referentiepunt. Anderzijds kwam er aan de zuidkant van de rij huisjes een traylge voor; hierop wordt er verder ingegaan.

De 15de-eeuwse huisjes waren houten eenkamerwoningen. De aanduiding als (klein) huisje of als winkel laat niet toe ze enkel als kraampjes te beschouwen. Ze waren geschikt voor een verkoop- en werkfunctie die weinig ruimte vergde, maar ongetwijfeld konden ze ook een bescheiden woongelegenheden bieden. Men treft er fruitverkoper Jan de Sceppere en enkele van zijn collega's aan, en verder ook riemmaker Jan Rogiers. In het landcijzenboek van de stad werd op 8 april 1491 genoteerd dat een cijns op een huisje verhoogd was *midts dat nu groot es 12 voeten*²². De breedte van het huisje was dus op 3,33 meter gebracht. Een aantal van die huisjes, zoniet alle, stonden op (houten) blokken²³ en werden pas later op een stenen voeting verankerd. Over een van de beide huisjes bij de *traylge* blijkt dat de erfscheiders de cijns ten laste van riemmaker Jan Rogiers met 4 groot verhoogden *om dat hyt onder ghemetst heeft huuter eerden ... up de condicie dat niet vrier en staet dan oft up blocken stonde ghelyc een vanden anderen huusekins ooc an tkerchhof van sente Niclaus staen*. Rogiers mocht er dus niet van uitgaan dat zijn huisje vrijer of veiliger stond dan de andere huisjes die nog op blokken stonden. Dit betekent dat de schepenen op elk ogenblik de vercijnzing mochten opheffen en het huisje laten verwijderen²⁴. In de huidige terminologie uitgedrukt ging het om een houten huisje waarvan het standrecht door de eigenaar van de grond op elk moment mocht worden ingetrokken. Dit weerhield Willem Roegiers, zoon van Jan, er niet van zijn huisjes om te bouwen tot twee winkels onder één dak, *staende aen de traelgie van sente Niclaeis kerkhof aen de Coorenaert, up de zyde ter Veltstrate waert*²⁵.

---

²² SAG, OA, Reeks 152 nr. 7, Erfelijke cijnsboek van de stad Gent 1442, f. 221v.

²³ Het is niet zeker hoe het begrip 'blokken' dient te worden geïnterpreteerd. Het kan gaan om houten steunblokken maar ook om de koppen van ingeheide palen.

²⁴ SAG, OA, Reeks 152 nr. 8, Erfelijke cijnsboek van de stad Gent, 1495 f. 282v; genoteerd op 3 juli 1500.

²⁵ Zie: SAG, OA, Reeks 301 nr. 74, Wettelijke passeringen Keure 1516-1517, f. 160v, akte van 18 mei 1517; ook vermeld in RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 51, Rentenboek van de kerk 1530.

In de opsomming van 1495 werd de kerkhofmuur niet meer vermeld en kwam er aan het uiteinde naar de Veldstraat een *traylge* voor. De *traelgie van sente Niclaeis kerkhof aen de Coorenaert* werd aangebracht na 1468. Het plan om dit te doen gaf aanleiding tot een conflict dat werd beslecht door de Gentse schepenen. De eisers waren Gillis Coets, Jan Martins, Jan Mele, Lievin de Mey en meer andere lieden die woonden nabij het kerkhof van Sint-Niklaas naar het Belfort toe; de verweerders waren de kerkmeesters van de Sint-Niklaaskerk met hun medestanders²⁶. Gillis Coets en consoorten beklaagden zich over het aanbrengen van *de heckene van eender traelge ende sluten vanden selven kerchove, alsomen comt vander Velstraten*. De kerkmeesters hadden dus de doorgang vanaf de Veldstraat via het kerkhof laten afsluiten, maar bovendien hadden zij op het kerkhof een put laten graven ter hoogte van de Kromsteeg, de voorloper van de Sint-Niklaasstraat. De opposanten beweerden dat hierdoor belet werd *tvaren ende keeren met waghene ende perden over tselve kerchof, dwelke men van houden tijden altoos ghehuuseert hadde*. Die weg schijnt inderdaad al eerder het karakter van een straat te hebben bezeten. Al in de 14de eeuw stond ze bekend als *Cattestege* (1323) en *Cattestrade* (1460)²⁷. Een regelrecht conflict over mobiliteit dus. De kerkmeesters verzochten te mogen verder werken aan de aanleg van de *traille* en verdedigden hun handelwijze. Zij wezen op *de vullichede* die men op het openliggende kerkhof *gheploghen heeft te doene*. Het woord *vullichede* zal wel een heel assortiment aan (vuile) praktijken hebben gedekt. Zij betoogden ook *dat niet behooric en was dat tselve kerchof open bleef lichghende omme te belettene tbroeten vanden veerckene*. Men kan zich inderdaad voorstellen dat vrij loslopende varkens op een druk gebruikte begraafplaats aardig hun gang konden gaan. De schepenen stonden voor een ernstig dilemma: enerzijds werd van hen verwacht dat zij de openbare zindelijkheid en het respect voor de begraafplaats van de prestigieuze parochiekerk garandeerden en anderzijds dienden zij de handelstrafiek van de omwonende middenstanders te vrijwaren. Uiteindelijk primeerde dit laatste. De schepenen beslisten op 17 september 1468 dat de kerkmeesters hun *traille* weliswaar mochten aanleggen, maar dat zij hierbij dienden rekening te houden met de traditionele trafiek van wagens en paarden, en dat zij de put voor de Kromsteeg moesten laten dempen. De stedelijke erfscheiders zouden komen inspecteren of een en ander naar behoren was uitgevoerd. In feite werd hiermee het recht van bestaan van de huidige Cataloniëstraat als rijweg bevestigd. Wat men een sluipteg over de begraafplaats kan noemen, werd een secundaire verkeersas voor rijtuigen tot ontlasting van de verkeersdruk in de Donkersteeg en de Hoogpoort. Toch bleef die rijweg vrij smal en kon hij voor wagens maar in één richting tegelijk

²⁶ SAG, OA, Reeks 301 nr. 50, Wettelijke passeringen Keure 1468-1469, f. 5, akte van 17 september 1468; DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 311.

²⁷ GYSSELING, M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen e.a., 1954, p. 53 nr. 186.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

worden gebruikt. Het Panoramische Gezicht van 1534 (afb. 1) ondersteunt deze visie.

Diverse teksten tonen aan dat het hekwerk aan de westkant van de kerk inderdaad werd gerealiseerd. In de eerder geciteerde vermeldingen in het stedelijke landcijzenboek van 1495 heeft men het over een *wijnkele commende vaste ande traylge* of nog *an dander zyde vander zelve traylgen eenen wynckele*²⁸. Het hekwerk wordt nog vermeld in een akte van 1516. Toen kocht riemmaker Kerstoffel Capproen een deel van een *huusekin ende wynckel ... staende aen de westzyde van de traelge vor sente Niclaeys kerkhof*²⁹. Van hetzelfde jaar dateert een andere getuigenis: het hoekhuis van de Korenmarkt met het huidige Klein Turkije werd gesitueerd *an sente Nyclus kerchhof aldernaest der traelgen voor sente Nyclus capelle was*³⁰. Dit toont aan dat er toen ook een hekwerk was aangebracht aan de kant van het latere Klein Turkije. Uit geen enkele tekst blijkt dat dit hekwerk werd voortgezet aan beide langzijden van de benedenkerk. Een vermelding van 1558 leert dat die tralie of hekwerk van ijzer was³¹.

De kerkhofmuur werd niet meer vermeld in de opsomming van 1495 en evenmin in heel wat jongere documenten, maar toch lijkt het erop dat hij (ten dele) bleef bestaan. De desbetreffende twijfel wordt opgeroepen door een getuigenis van Bernard de Jonghe: *Den 6. [januari 1571] was door het smilten van de sneeuw en het ys, zoo grooten water-vloedt, dat men geen diergelyken in veel jaren en hadt gezien. Wel drie vierdedeelen van de Stadt stonden onder water, en het was zelfs op de Cooremerct gekomen tot tegen den muer van het Kerkhof van S. Nicolaes, door het Canael onder de gevangnisse*³². Mogelijk stond aan het noordwestelijke uiteinde van dat muurgedeelte de in 1508 vermelde *stichele van sente Niclaus kerkhof up de zyde ter vischmaerct waert* vermeld³³, vermoedelijk een constructie met een trap (de *stichele*), een zogenaamde roeptrap, eventueel voorzien van een (markt)kruis.

---

²⁸ SAG, OA, Reeks 152 nr. 8, Erfelijke cijnsboek van de stad Gent, 1495 f. 254v.

²⁹ SAG, OA, Reeks 301 nr. 74, Wettelijke passeringen Keure 1515-1516, f. 154, akte van 9 mei 1516; zie ook VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2 f. 49.

³⁰ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 119, Legger van renten, pachtgoederen en lasten van de Armentafel van de Sint-Niklaasparochie, 1516, f. 2.

³¹ SAG, OA, Reeks 301 nr. 109, Wettelijke passeringen Keure 1558-1559, f. 9v-10, akte van 4 juni 1558: een huis 'ten voorhoofde anden Coorenaert, thouchuus wesende ande yzeren trailge van sente Niclaus kerchove, zomen gaet naer de Crudeniers huus'.

³² DE JONGHE, B., *Ghendtsche geschiedenissen of Chronyke vande beroerten ende ketteryen binnen, en ontrent de stad Ghendt sedert 't jaer 1566 tot het jaer 1585*, Gent, 1752, dl. 1, p. 165.

³³ SAG, OA, Reeks 301 nr. 70, Wettelijke passeringen Keure 1507-1508, f. 74v, akte van 3 april 1508.

DANIEL LIEVOIS

De begraafplaats aan de oostelijke kant van de kerk lag toen nog (ten dele) open voor varkens en andere onverlaten. Dit wordt duidelijk door een vrij dramatische tekst van 1506³⁴. De parochiepriesters en kerkmeesters van de Sint-Niklaaskerk richtten een verzoek aan de Gentse schepenen omdat de kerk kort voordien aanzienlijke schade had geleden. Op het kerkhof, *dat open ende onbevrydt light*, hadden *zekere quade ende ongheraecte vreeseloese drankers* elkaar diverse malen dermate toegetakeld dat *tbloet up de helighe eerde ghesturdt tzelve kerchhof ghepolluwiert ende ontwydt had zo dat men daer niemende in begraven en moght*. Het onheil was gebeurd in de oostelijke zone van de begraafplaats. De bisschop van Doornik of zijn afgevaardigde kwam de geprofaneerde begraafplaats opnieuw wijden, wat een dure aangelegenheid was. Men kon bovendien de kosten niet verhalen op de schuldige die onvermogen was. De kerkverantwoordelijken drukten de vrees uit dat dergelijke incidenten zich in de toekomst meer konden voordoen. In de nabijheid stonden immers de ambachtshuizen van de kruideniers (aan het Goudenleeuwplein en het huidige Klein Turkije) en van de metselaars (aan de Cataloniëstraat) waar dagelijks bruiloftsfeesten plaatsvonden. Om verder onheil te voorkomen wilden zij het kerkhof *bevryene ende beluuckene met eenen muere rondsomme de voorseyde kercke*. De start van de werken was voorzien op Bamis (1 oktober) 1505, maar dit werd uitgesteld omdat de parochiepriesters en kerkmeesters beducht waren voor ongunstige juridische consequenties. Zij vreesden namelijk dat de eigenaars van de huizen rondom de begraafplaats de hand zouden leggen op de strook grond tussen de ontworpen muur en hun huizen³⁵. Zij beriepen zich op de ambtseed van de schepenen die onder meer inhield dat zij de kerkelijke rechten verdedigden. De schepenen verleenden het kerkbestuur op 8 februari 1506 *acte van non prejudicie*, wat inhield dat zij hen zouden bijspringen tegen al wie de rechten van de kerk over die strook grond probeerde aan te tasten. Zij verleenden tegelijk ook de toestemming om de ontworpen muur te construeren. Dit gebeurde waarschijnlijk met de nodige vertraging want pas in 1516-1517 stond de stad aan kerkmeester ridder Philips de Gruutheere een subsidie toe van 30 pond groot ten gunste van de kerk voor het optrekken ervan³⁶. Op het Panoramische Gezicht van 1534 (afb. 1) is die nieuwe muur aan de zuidkant van de kerk zichtbaar.

---

³⁴ SAG, OA, Reeks 301 nr. 69, Wettelijke passeringen Keure 1505-1506, f. 60, akte van 8 februari 1506; met dank aan de heer Gilbert De Leu.

³⁵ Dit toont duidelijk aan dat het kerkdomein zich uitstreckte van aan de noordelijke rooilijn van het huidige Klein Turkije en de zuidelijke rooilijn van de Cataloniëstraat. Dat de voorgevels van de huizen aldaar rechtstreeks op het kerkhof uitkwamen, werd blijkbaar niet als een bezwaar gezien.

³⁶ SAG, OA, Reeks 400 nr. 42, Stadsrekening van Gent 1516-1517, f. 108; zie DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 310.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

Die muur liet ook toe de begraafplaats vrij te houden van varkens. Dit kaderde overigens in de Gentse politiek betreffende die dieren. Alphonse Van Werveke schreef hierover een bijdrage in *La Flandre libérale*³⁷. In principe mochten varkens niet loslopen in de stad, maar dit gold niet voor de Sint-Antoniusvarkens. Ze behoorden toe aan het klooster van de paters antonianen in Caëstre nabij Bailleul (Noord-Frankrijk) die het recht bezaten om in een aantal Vlaamse steden varkens te houden. In Gent ging het om veertig varkens en tien zeugen die waren gebrandmerkt met de Griekse letter tau en met de Gentse leeuw en die een bel om de hals droegen. De biggen mochten gedurende zes weken bij het moederdier blijven. De zorg ervoor werd verhuurd aan Gentse particulieren die hiervoor bijvoorbeeld in 1454 een som geld en drie braadvarkens betaalden. Ongetwijfeld werden de dieren bewaakt door een varkenshoeder. In 1547 werd verboden dat de Sint-Antoniusvarkens op marktdagen vrij rondliepen en in 1557 kocht de stad het recht af mits betaling van een jaarlijkse vergoeding. Tot zover Alphonse Van Werveke. Ook al op 1 september 1536 werd er een ordonnantie uitgevaardigd *nopende den veercken en ende andere onreynichede*. Voortaan mocht niemand nog varkens *cleene noch groote, ghebelde noch onghebelde* – dit is: voorzien van een bel aan de hals of niet - laten loslopen op de straat. Dit gold eveneens voor de varkens van Sint-Antonius. Men diende ze binnen de drie dagen op te sluiten in hokken die minstens 40 voet (31 m) van de straat waren verwijderd zodat *zyn ghebueren gheen en stanck oft onreyn lucht daer af en nemen*. Het bleef wel toegelaten de varkens buiten de stad te laten lopen. In dit geval dienden de dieren te worden geringd en werden ze door een *zweendere* of varkenshoeder 's ochtends voor het luiden van de werkklok buiten de stad geleid en 's avonds na het luiden van de klok terug binnen gebracht en behoorlijk in hun hok opgesloten. Dezelfde ordonnantie voorzag trouwens ook maatregelen in verband met het slachten. Het werd verboden *eeneghe penssen, daermen, bloet oft andere onreynichede, commende vanden renderen of anderen beesten* op straat te werpen en zelfs niet op de mestvaalten. Het slachtafval diende te worden verwijderd, opdat *daer af niemant quade ende onreyn lucht en neme*³⁸. Dit alles verduidelijkt ten overvloede de noodzaak om het Sint-Niklaaskerkhof te voorzien van een omheiningmuur.

Keren we nu terug naar de rij huisjes op de grensstrook van de Kleine Korenmarkt en de westelijke kerkhofzone. Zoals eerder gezegd behoorden tot die rij ook de twee kapellen van Sint-Niklaas en Sint-Joris. Ze werden in het begin van de 16de eeuw opgeheven en tot woningen verbouwd. Daarom is het aangewezen eerst de historiek van die beide kapellen te behandelen.

³⁷ SAG, Nota's van Werveke nr. 107, Het varken van Sint-Antonius, krantenknipsel uit *La Flandre libérale*, Les pourceaux de Saint-Antoine.

³⁸ SAG, OA, Reeks 93 nr. 26, Register van voorgelaten BB, 1482–1545, f. 4-4v.

De kapel van Sint-Niklaas ten Poele aan de Korenmarkt

De oudste vermelding die totnogtoe kon worden ontdekt over de Sint-Niklaaskapel aan de Korenmarkt dateert van 8 maart 1393. In het document werden afspraken vastgelegd over de fruitmarkt³⁹. Een van de verbodsbepalingen luidde dat er tussen de Sint-Niklaaskapel en de Vismarkt, dus op de eigenlijke Korenmarkt, geen vijgen of rozijnen mochten worden verkocht. Verder is er nog een document van 5 januari 1413. Die relatief late data zijn eerder verwonderlijk omdat de kapel een bijzonder oude stichting moet zijn. De kapel stond op het erf dat toebehoorde aan de Sint-Niklaaskerk en was blijkbaar niet verbonden met een of andere sociale organisatie, zoals een ambacht of een nering. De nering die men hier had kunnen verwachten was die van de meerseniërs voor wie Sint-Niklaas de vaste patroon was en die de latere Sint-Niklaaskapel in de zuidelijke zijbeuk van de benedenkerk in bezit zou nemen⁴⁰. De meerseniërs verkochten allerhande snuisterijen, maar ook luxeartikelen⁴¹. Het lijkt eerder ongewoon voor de volle middeleeuwen dat een zelfde heilige van relatief recente datum, hier Sint-Niklaas, gelijktijdig tweemaal voorkwam in dezelfde zone, éénmaal voor de kapel én bovendien voor de kerk⁴². Dit laat vermoeden dat de Sint-Niklaaskapel aan de Korenmarkt een oud lokaal bedehuis was voor de mensen die zich in de nabijheid van de oever van de Leie ophielden, toen die rivier misschien nog niet haar huidige verloop kende. De naam van de kapel als Sint-Niklaas ten Poele in een document van 1488, verwijst trouwens waarschijnlijk naar een nog niet volledig ingedijkte situatie van de Leie. Voor de bouw van de eerste parochiekerk van de snel groeiende portus aan de Leie en de bijbehorende Sint-Niklaasparochie⁴³ werd er in de 11de eeuw een aanzienlijk terrein ter beschikking gesteld. Blijkbaar brak men de kapel van Sint-Niklaas ten Poele niet af. Waarom dit niet gebeurde, kan mogelijk worden verklaard doordat ze als eerbiedwaardig werd ervaren. De vraag luidt dan ook of de oudste Sint-

³⁹ SAG, OA, Reeks 175 nr. 1, Nering van de fruithandelaars, Reglement van 8 maart 1393.

⁴⁰ Het betreft kapel VI in de nummering die werd voorgesteld door Dr. E. Dhanens en die sindsdien algemeen wordt gehanteerd. Zie: DHANENS, E., *Sint-Niklaaskerk, (Inventaris van het Kunstpatrimonium van de provincie Oost-Vlaanderen)*, Gent, 1960, p. 36-37 en afb. 2.

⁴¹ Cf. VAN DER HALLEN, E., *Het Gentse meerseniërsambacht (XIVe eeuw-1540)*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1977, nr. 31, p. 77-79; DAMBRUYNE, J., *De corporatief georganiseerde detailhandel in het vroegmoderne Gent. Langetermijnevoluties in het meerseniërsambacht (zestiende tot achttiende eeuw)*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 2004, nr. 58, p. 163-214.

⁴² Bij oudere patrocinia, zoals die van Onze-Lieve-Vrouw of van de apostelen, is dit minder ongewoon.

⁴³ In de thans bekende stadsgeschiedenis wordt de oprichting van de Sint-Niklaasparochie (kort) voor 1093 gesitueerd.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

Niklaaskerk, zoals archeologisch in plattegrond vastgesteld door F. De Smidt, niet jonger moet worden gedateerd⁴⁴. De oudere kapel kan immers moeilijk ouder zijn dan 1087, het jaar waarin de relieken van de heilige vanuit Myra, het huidige Demre in Turkije, naar Bari (Italië) werden overgebracht. De cultus van de beschermheilige van zeelieden, schippers en kooplieden kende vandaar een snelle verspreiding in westelijk Europa.

Ten zuiden van dit gebouw stond toen mogelijk ook al de kapel van Sint-Joris, die toebehoorde aan de invloedrijke Sint-Jorisgilde. Dit laat dan vermoeden dat de oorsprong van die gilde van ver voor 1300 dateert, een op dit ogenblik onbekend gegeven. Alleszins bleven de beide kapellen staan en kregen ze als buur de oudste Sint-Niklaaskerk. De voorgevel van die kapellen was verder naar het westen gelegen dan de kerkgevel. Wellicht was die oorspronkelijke rooilijn op één lijn gelegen met de gebouwen verder naar het noorden langsheen de Korenmarkt, maar dit kan enkel door verder onderzoek worden geverifieerd.

De vermelding van de Sint-Niklaaskapel in 1413 komt voor in een schepenakte die een compromis vastlegde over de bouw van een splinternieuwe Sint-Joriskapel⁴⁵. Als referentiepunt werd toen verwezen naar de ankertekens in *den sytmuere van senter Niclaus capelle*. Een andere tekst, van 12 augustus 1415, waarin de Sint-Niklaaskapel aan de Korenmarkt wordt vermeld, heeft te maken met de naburige Sint-Joriskapel. Het Sint-Jorisgilde liet een *hulaat* of kleine aanbouw construeren, aansluitend bij de nieuw opgetrokken Sint-Joriskapel⁴⁶. De kerkmeesters stelden vast dat het *hulaat* rustte op de zuidgevel van de Sint-Niklaaskapel en dus overkraagde over het erf van die kapel. Zij waren ook beducht voor schade aan die gevel door het regenwater dat van het dak van de aanbouw afsijpelde. Op het advies van hun erfscheiders meester Daniel van Zeverne en meester Wouter Martins, verplichtten de schepenen van de Keure het Sint-Jorisgilde een loden goot aan te brengen op de betwiste muur. Het gilde diende op haar kosten die goot te onderhouden zolang het *hulaat* behouden bleef, zodat de Sint-Niklaaskapel er geen hinder van ondervond.

---

⁴⁴ DE SMIDT, F., *De Sint-Niklaaskerk te Gent. Archeologische studie*, Brussel, 1969, passim.

⁴⁵ SAG, OA, Reeks 301, nr. 22, Wettelijke passeringen Keure 1412-1413, f. 28, akte van 5 januari 1413 n.s; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399 en in VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; gepubliceerd in: DE BUSSCHER, E., *La grande boucherie, à Gand. Reconstruction au XVe siècle*, in: *Annales de la Société Royale des Beaux-Arts et de Littérature de Gand*, Gand, 1857-1858, nr. 7, p. 62

⁴⁶ SAG, OA, Reeks 301 nr. 23, Wettelijke passeringen Keure 1414-1415, f. 115, akte van 12 augustus 1415; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; gedeeltelijk gepubliceerd door DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 318-319.

DANIEL LIEVOIS

Bij de Sint-Niklaaskapel aan de Korenmarkt hoorde een woongelegenheid. Meester Lodewijk Habe, een pastoor van de Sint-Niklaaskerk, verbleef er toen hij op 4 januari 1488 zijn testament opstelde⁴⁷. In ruil voor de gepaste vergoeding garandeerden de Heilig-Geest- of armenmeesters van de kerk dat zij twaalf jaar lang elke week op maandag een mis zouden laten opdragen *inde cappelle van sente Niclaus ten Poele staende anden Coornaert daer de voorsyde meester Lodewyck nu ter tyt in woent*. De priester die de mis opdroeg kreeg 3 groot. De testateur zelf vervulde aanvankelijk die taak en mocht dit blijven doen zolang hij dit wenste. Daarna diende het te gebeuren door een priester van de cotidianisten van het koor, dit zijn de zangers van de Sint-Niklaaskerk. Telkens als die priester naliet de mis te doen, kwamen de voorzieners 3 groot als een aalmoes ten goede aan de gevangenen die in het *Chastelet* verbleven. Het *Chastelet* was, zoals vermeld, de stadsgevangenis aan de westkant van de Korenmarkt, nagenoeg rechtover de Sint-Niklaaskapel.

Het jaar nadien werd Gent getroffen door een besmettelijke ziekte. Om de verspreiding ervan af te remmen vaardigden de schepenen op 26 april 1489 een verbod uit dat niemand die zelf ziektesymptomen vertoonde, of die een huis bewoonde waar iemand aan de ziekte was overleden, mocht deelnemen aan kerkdiensten in de parochiekerken⁴⁸. Te hunner intentie werden een groot aantal kapellen aangeduid waar zij de religieuze diensten konden bijwonen. Voor de bewoners van de Sint-Niklaasparochie was dit *in senter Niclaus capelle up tkerchhof*.

Op 23 februari 1518 lieten de beide pastoors en de kerkmeesters van de Sint-Niklaaskerk, samen met de armenmeesters van de parochie, door de schepenen van de Keure de verkoop acteren van de Sint-Niklaaskapel op de Korenmarkt⁴⁹. Het pand werd beschreven als *de capelle van senter Nyclus metten huuse ende woonste daer thoebehoerende, plaetsen, aysementen daer anne staende, huulate commende toet an den muer van sente Joorys capelle* – de kapel met het bijbehorende woonhuis, de open ruimten, de aangebouwde latrine en het hulaat of bijgebouw tot aan de Sint-Joriskapel. Het verkochte goed werd gesitueerd *oost an senter Nyclus keerchhof ende west an den*

⁴⁷ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, Oorkonde van 4 januari 1488.

⁴⁸ SAG, OA, Reeks 93, nr. 26, Register van voorgeboden BB, 1482–1545, 26 april 1489; ook vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en bij DIERICX, C.L., 1815, p. 118, en DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 319.

⁴⁹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 75, Wettelijke passeringen Keure 1517-1518, f. 89, akte van 23 februari 1518; een kopie van de tekst in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 120, Inventaris van het archief en kopieboek van de oorkonden die niet in het cartularium van 1471 werden opgenomen, 1561, f. 39-41v; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399 en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 51; gedeeltelijk gepubliceerd door DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 321.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

Coornaert. De Sint-Niklaaskapel paalde inderdaad ten oosten aan het kerkhof en ten westen aan de (kleine) Korenmarkt. Koper was Joorijs de Rync, zoon van Arent. Hij mocht een deur laten aanbrengen die uitkwam op de begraafplaats, maar zonder daar vee te laten grazen. Een ander voorbehoud was dat noch hij, noch de volgende eigenaars de kapel of het woonhuis als een herberg, taveerne of bierhuis mochten uitbaten. Joorijs de Rync verwierf het pand voor 46 pond groot contant, plus een erfelijke losrente van 30 schelling groot per jaar, de penning 20, dit betekent aan 5 procent op het kapitaal van 30 pond groot. Ten slotte zou De Rync voor het erf 10 schelling groot jaarlijkse landcijns betalen aan de Sint-Niklaaskerk, telkens op Lichtmis (2 februari), voor het eerst te betalen in 1519. De verkopers verklaarden het pand vrij van elke verdere verplichting van zodra de kapel tot een profaan goed was gemaakt. De losrente werd afgelost, de helft op 14 januari 1521 en de rest op 12 augustus 1539⁵⁰. Die aflossingen gebeurden niet door Joorys de Rync, want die deed het pand al van de hand aan Jeronimus van Cuelne op 29 november 1518, negen maand na zijn aankoop⁵¹. De nieuwe eigenaar nam alle verplichtingen over ten gunste van de Sint-Niklaaskerk. Bovendien betaalde hij een lijfrente van 9,5 pond op het leven van Joris de Rync en van diens echtgenote Cathelyne Gheerolfs; bij het overlijden van een van beiden doofde de lijfrente telkens met de helft van het bedrag uit. Als borg stelde de koper het gekochte pand zelf, plus zijn persoon en al zijn bezit. Eén van de borgpanden was zijn woonhuis en stede, *Vrij huis, Vrij erf*, gelegen aan de Korenmarkt tussen het huis van Vincent Lambrechts aan de oostzijde en een ander huis van Jeronimus van Cuelne zelf aan de westzijde.

Op 8 april 1519 droegen de pastoors en de kerkmeesters de rechten van de kerk, ingevolge de verkoop van de Sint-Niklaaskapel over aan de beheerders van de armentafel⁵². In ruil hiervoor beloofden die te zullen instaan voor de verzorging van de dagelijkse religieuze dienst van het lof in de Sint-Niklaaskerk. Jeronimus van Cuelne was toen volop bezig de kapel om te bouwen tot drie huizen, wat een supplementaire garantie betekende voor de regelmatige betalingen van de renten op het pand. In dezelfde context nam de armentafel de taak op zich om in de onmiddellijke omgeving een kapelletje te laten optrekken *om sente Nyclus djaer duere in te logierne*. Die omschrijving is niet enkel bijzonder typisch voor de heiligencultus in de late middeleeuwen, maar doet de vraag rijzen waar het heiligenbeeld op andere momenten van het

---

⁵⁰ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 120, Inventaris van het archief en kopieboek van de oorkonden die niet in het cartularium van 1471 werden opgenomen, 1561, f. 39-41v.

⁵¹ SAG, OA, Reeks 301 nr. 75, Wettelijke passeringen 1518-1519, f. 35v, akte van 29 november 1518; ook vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 51.

⁵² SAG, OA, Reeks 301, nr. 75, Wettelijke passeringen Keure 1518-1519, f. 114, akte van 8 april 1519; kopie in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 120, f. 79-82v.

jaar kon verblijven. Wellicht bracht men het beeld op het feest van de *Goede Sint* en misschien nog bij andere religieuze plechtigheden in processie naar de parochiekerk om hem dan voor de rest van het jaar terug zijn intrek te laten nemen in zijn eigen kapel(letje). Toegegeven dat er voor dit scenario geen andere aanwijzing voorhanden is dan de hiervoor geciteerde zinsnede, maar het zou alleszins perfect passen in een periode die erg gesteld was op theatrale vertoningen.

Hiermee kwam er een eind aan het bestaan van de aloude Sint-Niklaaskapel ten Poele aan de Korenmarkt. Op de woonfunctie die in de plaats ervan kwam wordt verder in deze bijdrage ingegaan. Omstreeks 1581 verdwenen op initiatief van het Calvinistische bewind de laatste relictten ervan uit het stadsbeeld.

De Sint-Joriskapel aan de Korenmarkt

Ietwat ten zuiden van de Sint-Niklaaskapel stond de Sint-Joriskapel. De oudst bekende vermelding ervan dateert van 1356. Op 8 september van dat jaar verleende paus Innocentius VI uit Avignon een aflaatbrief ten gunste van wie de Sint-Joriskapel *in atrio sancti Nicolai Gandavensis* bezocht. Het begrip *in atrio* slaat op de begraafplaats op het voorhof van de Sint-Niklaaskerk. In een randnotitie op de originele bul werd dit nog eens bevestigd: de aflaat gold in de kapel van Sint-Joris *qua est in cimiterio sancti Nycholay*. De bewuste aflaatbrief werd begeleid door een schrijven van de bisschop van Doornik van 13 januari 1370⁵³. Ook daar werd nadrukkelijk gesteld dat het ging om de *capella sita in atrio sancti Nicolay Gandensis ... in honore sancti Georgii*. Eén van de voorwaarden voor het verkrijgen van de aflaat was het schenken van een aalmoes aan de kerkfabriek.

De oudst bekende aan de kapel verbonden geestelijke was *der Pieter vander Moure*. Die priester werd in 1399 vernoemd als *capelaen in Sentioeris capelle staende bij sente Niclaus kerke in Ghend*⁵⁴. Zijn naam verraadt dat hij behoorde tot een bekende familie van erfachtige lieden in Gent. In 1463 verscheen priester Gillis Reins als bezitter van een kapelanij in de Sint-Joriskapel, met de vermelding dat de prelaat van de Sint-Pietersabdij er het

---

⁵³ Universiteit Gent, Hs. G 6173, twee originele oorkonden met goed bewaarde zegels; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk; zie ook DE POTTER, F., 1884, dl. 2, p. 197.

⁵⁴ SAG, OA, Reeks 301 nr. 15, Wettelijke passeringen Keure 1398-1399, f. 80v, akte van 9 juli 1399; ook vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk, en bij DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 317, maar onvolledig en verkeerd gedateerd.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

collatierecht bezat⁵⁵. De kapel werd voor religieuze diensten gebruikt door de boogschuttersgilde van Sint-Joris. In 1406 bijvoorbeeld werd er een regeling getroffen met Gillis de Vriese over de stichting van een mis die zijn broer Jan bij testament had voorzien⁵⁶. Sommige leden van het gilde wensten er ook te worden begraven. Hieromtrent ontstond er in 1412 een geschil met de kerkmeesters van de Sint-Niklaaskerk, die de begrafenisrechten van tal van gefortuneerde burgers aan hun neus zagen voorbijgaan. De schepenen van de Keure bewerkten op 16 juni 1412 een compromis tussen de beide partijen⁵⁷. Van de begrafenisrechten van gildenbroeders of dito zusters die wensten hun laatste rustplaats in de kapel te vinden, kregen de kerk en het gilde elk de helft; dit gold ook voor de zogenaamde *aporten*, dit zijn de offergaven die leden van het gilde en hun nabestaanden tijdens de diensten aanbrachten. Men mag aannemen dat die *aporten* ten dele in natura gebeurden, want de kerk mocht met de aanbrengrers afspraken maken over de *redemptie* ervan, dit is de betaling van de tegenwaarde in geld. Ook personen die geen lid waren van het Sint-Jorisgilde, zowel parochianen van Sint-Niklaas als anderen, verzochten om in de kapel te worden bijgezet. Hun funeraire rechten kwamen uitsluitend aan de kerk ten goede. Dit compromis toont de grote invloed aan van het Sint-Jorisgilde dat er blijkbaar in slaagde in zekere mate het monopolie van het recht op begraving te omzeilen dat door de parochiekerken werd geclaimd. De beide partijen konden hun gezicht redden door de kapel in zekere zin als een annex bij de parochiekerk voor te stellen. Hierop wijzen ook de verdere bepalingen in het compromis. Enerzijds zou het gilde haar helft van de begrafenisrechten en van de *aporten* besteden aan herstellingen aan de kapel en aan de aankoop van ornamenten, doch altijd mits een voorafgaand akkoord van de kerkmeesters. Anderzijds mochten er geen grafzerken in de kapel worden gelegd, waardoor de afwijking enigszins werd vergoelijkt. Om elk verder conflict met de kerkelijke instanties te vermijden, zorgden de schepenen ervoor dat zij voor dit compromis het akkoord bekwamen van Laureins de Maegh, deken van de christenheid, de vertegenwoordiger in Gent van de bisschop van Doornik. Dit compromis kwam niet zomaar uit de lucht vallen. Het probleem van de begrafenisrechten werd inderdaad acuut omdat er toen druk plannen

---

⁵⁵ SAG, OA, Reeks 301 nr. 47, Wettelijke passeringen Keure 1462-1463, f. 76, akte van 15 maart 1463; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en bij DIERICX, C.L., 1815, p. 118 en DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 318-319, met een verkeerde datering.

⁵⁶ SAG, OA, Reeks 301, Wettelijke passeringen Keure 1405-1406, f. 42v, akte van 2 maart 1406 n.s.; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en bij DIERICX, C.L., 1815, p. 117; DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 317.

⁵⁷ SAG, OA, Reeks 301 nr. 21, Wettelijke passeringen Keure 1412-1413, f. 47v, akte van 16 juni 1412; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en in VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; onvolledig gepubliceerd in DIERICX, C.L., 1815, p. 117-118; eveneens onvolledig gepubliceerd door DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 317-318.

DANIEL LIEVOIS

werden gesmeed om de oude Sint-Joriskapel af te breken en ze door een nieuwe te vervangen.

Hierover werd op 5 januari 1413 een contract afgesloten tussen de vertegenwoordigers van het Sint-Jorisgilde en de kerkmeesters⁵⁸. Een beetje laattijdig weliswaar, want de oude kapel was toen al afgebroken en de voortvarende koning, deken en zaakgelastigden van het gilde hadden de nieuwbouw al laten aanvatten. Zij beloofden dat de voorgevel aan de kant van de Veldstraat buiten de zijmuur naar de Sint-Niklaaskerk toe niet verder uit de grond zou worden opgemetseld dan een ankerteken in de zijmuur van de Sint-Niklaaskapel. Hierdoor werd de rooilijn vastgelegd. Bovendien drukte het bestuur van het Sint-Jorisgilde nog enkele verdere wensen uit aan het adres van de kerkmeesters. Die wensen hadden betrekking op enkele bouwtechnische aspecten van de nieuwe kapel. Vooreerst dat de fundering ietwat mocht worden uitgebreid naar de begraafplaats toe. Een gelijkaardige uitbreiding werd ook gevraagd voor het centrale deel van de gevel waar een ietwat vooruitspringende pijler uit de grond zou verrijzen met daarboven de uitkraging van de (gevel)toren. Bovendien wensten zij dat de *avenken* of dekstenen waarmee de wimbergen van de gevel werden afgedekt eveneens een uitkraging mochten vertonen. Dit gold ook voor de *sambranden* of lijsten van de beide vensters in de gevel, aan weerszijden van de pijler, voor de ankers buiten de gevel en buiten de zijmuur. Ten slotte vroegen zij het akkoord om de zuidelijke zijmuur naar de Sint-Niklaaskerk achter aan het altaar over een halve baksteen te mogen uitbreiden volgens de breedte van het altaar en om ter hoogte van de *sijtlatten* of muurplaten een daklijst en een behoorlijke *heusiedrop*, dit is de afvoer van het regenwater, te mogen voorzien. Met het advies van de pastoor en de armenmeesters en met medeweten van de schepenen stonden de kerkmeesters aan het Sint-Jorisgilde toe op een zeer beperkte schaal gebruik te maken van het kerkelijke erf. In de toekomst zou het gilde echter geen verdere uitbreiding mogen verrichten zonder het akkoord van de kerkmeesters. Het gilde kon immers geen recht laten gelden op het kerkelijke erf naar de begraafplaats toe buiten de uiterste hoeken van de voorgevel en de zijmuren zoals die loodrecht zouden worden opgemetseld. Men merkt dat het terrein waarop de oude Sint-Joriskapel was opgetrokken strikt limitatief werd opgevat. De kapel stond immers op een vrije enclave binnen het kerkelijke erf van de Sint-Niklaaskerk en mocht volgens het Gentse grondrecht letterlijk met geen duimbreed worden uitgebreid zonder het akkoord van de landheer van het erf. Dat sommige onderdelen van het gebouw uitkraagden en dat de waterafloop van het dak op de grond van het kerkhof terecht kwam, waren ook toegevingen die nadrukkelijk dienden te worden toegestaan en geacteerd. In de afspraak werd vooral de

---

⁵⁸ SAG, OA, Reeks 301, nr. 22, Wettelijke passeringen Keure 1412-1413, f. 28, akte van 5 januari 1413 n.s.; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399 en in VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; gepubliceerd in: DE BUSSCHER, E., 1857-1858, p. 62.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

klemtoon gelegd op de zijmuur naar de Sint-Niklaaskerk toe omdat aldaar het probleem als het meest acuut werd ervaren.

In dit contract van 1413 komt er een zinsnede voor, die Charles Diericx er ten onrechte toe verleidde te concluderen dat de Sint-Joriskapel aan de zuidwestkant van de Sint-Niklaaskerk gelegen was. Er was immers sprake van *den ghevel ter Velstraten waert ende buten den principalen sytmuere, te sente Niclaus kerke waert*⁵⁹. Diericx werd blindelings gevolgd door Edmond De Busscher en Frans De Potter⁶⁰. Dit leidde ertoe dat men eenvoudigweg de kapel binnen de kerk situeerde op de plaats waar later een kapel voor Sint-Niklaas werd ingericht. Talrijke gegevens tonen echter duidelijk aan dat de beide kapellen naast elkaar waren gelegen en wel degelijk aan de noordwestkant van de benedenkerk.

Voor de nieuwbouw van de kapel deed het Sint-Jorisingilde in 1413 een beroep op twee bekwame ambachtslieden, meester metselaar Wouter Martins en meestertimmerman Daniel van Zeverne. Dat zij het volle vertrouwen genoten van de schepenen van de Keure blijkt uit het feit dat zij bijvoorbeeld in 1415 als erfscheiders in hun dienst optraden⁶¹. Het bouwcontract met de technische afspraken werd totnogtoe niet teruggevonden. Uit een schepenakte van 2 juni 1413 aangaande de betalingen⁶² werd gezegd dat de nieuwe kapel tot stand kwam *by den wille ende consente van schepenen van der kuere* en dat de totale kostprijs ervan 52 pond groot bedroeg. Verder werd er een nauwgezet betalingsplan afgesproken, dat metterdaad werd opgevolgd, zodat de laatste betaling gebeurde op 13 januari 1419. De stedelijke overheid droeg gul bij tot de oprichting van de nieuwe kapel, ongetwijfeld een pronkstuk op een zo in het oog springende plek in de stad. Alles samen ging het om iets minder dan een

---

⁵⁹ DIERICX, C.L., 1815, p. 117: 'Contre la grande muraille de l'église de Saint Nicolas, du coté de la rue des champs (de veld-straete) existoit depuis un temps immémorial une chapelle appartenante a la grande confrérie de Saint George.'

⁶⁰ DE POTTER, F., 1893, dl.3, p. 316: 'Van eenige gebouwen aan den zuidmuur der kerk werd de eerste steen gelegd op 21 juli 1642; men richtte ze op ter plaatse waar gedurende de middeleeuwen een kapel gestaan had ter eere van St. Joris.'

⁶¹ SAG, OA, Reeks 301 nr. 23, Wettelijke passeringen Keure 1414-1415, f. 115, akte van 12 augustus 1415.

⁶² SAG, OA, Reeks 301 nr. 22, Wettelijke passeringen Keure 1412-1413, f. 69, akte van 2 juni 1413; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399 en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; gepubliceerd in: DE BUSSCHER, E., 1857-1858, p. 64; DIERICX, C.L., 1815, p. 117; DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 318-319, drukte het vermoeden uit dat het werk niet werd uitgevoerd omdat de akte werd doorgeslaagd; hij las een verwijzing naar een akte van 1418 (oude stijl), maar kon ze niet vinden. Toch vermoedde hij dat er enig werk werd verricht, met verwijzing naar een akte van 1415. Wat hij over het hoofd zag was dat de akte werd doorgeslaagd omdat de schuld was afbetaald en dat de notitie in de marge met datering 1418 (oude stijl) in feite de laatste afbetaling op 13 januari 1419 (nieuwe stijl) vermeldde.

DANIEL LIEVOIS

kwart van het totale bedrag. De stad schonk tweemaal 5 pond groot bouwsubsidie⁶³ en bovendien 2 pond groot voor het schaliedak⁶⁴ en 8 schelling groot voor de glasramen⁶⁵.

In het eerder vermelde contract van 5 januari 1413 tussen de afgevaardigden van het Sint-Jorisgilde en de kerkmeesters was er afgesproken dat het gilde haar bouwprojecten diende te beperken tot het afgesproken bouwvolume tenzij met het voorafgaande akkoord van de kerkmeesters. In 1415 deed er zich daarover een geschil voor dat door de schepenen werd beslecht op 12 augustus 1415⁶⁶. Het gilde had een nieuw *hulaat* of aanbouw laten optrekken op de muur en over het erf van de Sint-Niklaaskapel, een erf dat *ipso facto* aan de kerk toebehoorde. Zeven schepenen stapten ter plaatse af en lieten zich adviseren door hun erfscheiders meester Daniel van Zeverne en meester Wouter Martins. Zij waren wel de bouwmeesters van de kapel, maar het *hulaat* was waarschijnlijk door anderen opgetrokken. Het milde schepenvonnis luidde dat het Sint-Jorisgilde zonder enige financiële bijdrage van de kerk een loden goot zou laten aanbrengen op de betwiste muur en die laten onderhouden zolang het *hulaat* behouden bleef. De Sint-Niklaaskapel mocht alleszins geen hinder van de werken ondervinden. De schepenen vonden het raadzaam eens te meer nadrukkelijk te stellen dat het gilde het *hulaat* niet mocht uitbreiden zonder het akkoord van de kerkmeesters.

De Sint-Joriskapel sloot aan bij de in deze bijdrage behandelde eenkamerwoningen tegen de omheiningmuur van de begraafplaats. In 1489 gewaagt men van een *huusekin staende up den Coornaert an de duere van sent Jooris capelle*⁶⁷. In 1495 dan weer is er sprake van een *groeten wincle nieuw an sent Joris poorte*⁶⁸.

---

⁶³ SAG, OA, Reeks 400 nr. 11, Stadsrekening van Gent 1412-1413, f. 332, en SAG, OA, Reeks 400 nr. 12, Stadsrekening van Gent 1413-1414, f. 22v; beide vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399.

⁶⁴ SAG, OA, Reeks 400 nr. 12, Stadsrekening van Gent 1413-1414, f. 7v; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399.

⁶⁵ SAG, OA, Reeks 400 nr. 12, Stadsrekening van Gent 1416-1417, f. 174; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399.

⁶⁶ SAG, OA, Reeks 301 nr. 23, Wettelijke passeringen Keure 1414-1415, f. 115, akte van 12 augustus 1415; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; gedeeltelijk gepubliceerd door DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 318-319.

⁶⁷ SAG, OA, Reeks 301 nr. 60, 1488-1489, f. 139, akte van 5 augustus 1489; zie VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk; DIERICX, C.L., 1815, p. 118.

⁶⁸ SAG, OA, Reeks 152 nr. 7, Erfelijke cijnsboek van de stad Gent 1442, f. 194v.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

Omstreeks 1469 begon het Sint-Jorisgilde met de bouw van haar prestigieuze gildenhuis op de hoek Hooppoort-Boterdam tegenover het schepenhuis⁶⁹. Op 20 april 1474 kwamen de jonge prinses Maria van Bourgondië samen met haar grootmoeder Margareta van York de eerste steen leggen van een tweede bouwcampagne. Enkele jaren later rees de idee om aldaar een eigen kapel in te richten, waartoe Ferry de Clugny, bisschop van Doornik, de toelating gaf op 1 april 1478. De oude kapel op het kerkhof van de Sint-Niklaaskerk behield evenwel haar religieuze functie⁷⁰. Ze werd inderdaad in stand gehouden en werd bijvoorbeeld nog vermeld in 1489⁷¹ en in 1495⁷²; de eerder vermelde kapelanij was in 1500 in het bezit van meester Michiel van Huvelde⁷³ en in 1506 van Lievin vander Stat⁷⁴. Luidens een schepenakte van 1506 werd de kapel toen geflankeerd door twee huisjes⁷⁵. Het bedehuis was voorzien van een klokje dat soms werd geluid om de aandacht van het publiek te vragen voor de afkondiging van door de schepenen uitgevaardigde voorgeboden⁷⁶. Men kan vermoeden dat dit gebeurde van op een trapvormige constructie op de Korenmarkt, die in 1508 werd vermeld als *de stichele* van het Sint-Niklaaskerkhof op de kant naar de Vismarkt (nu Groentenmarkt) toe⁷⁷; uit de context blijkt overigens dat die *stichele* of trap in de nabijheid van de Sint-Joriskapel stond.

---

⁶⁹ Zie ook: MOULIN-COPPENS, J., *De geschiedenis van het oude Sint-Jorisgilde te Gent: vanaf de vroegste tijden tot 1887*, Gent, 1982, passim; EVERAERT, G., & LIEVOIS, D., *Het Sint-Jorishof in Gent, (Onuitgegeven studie)*, Gent, 1999.

⁷⁰ Universiteit Gent, Hs G 6173/I; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399.

⁷¹ SAG, OA, Reeks 301 nr. 60, Wettelijke passeringen Keure 1488-1489, f. 139, akte van 5 augustus 1489.

⁷² SAG, OA, Reeks 301 nr. 63, Wettelijke passeringen Keure 1495-1496, f. 84v, akte van 28 november 1495.

⁷³ SAG, OA, Reeks 301 nr. 66, Wettelijke passeringen Keure 1499-1500, f. 98, akte van 27 juli 1500; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52.

⁷⁴ SAG, OA, Reeks 301 nr. 69, Wettelijke passeringen Keure, 1505-1506, f. 92, akte van 9 juli 1506; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52.

⁷⁵ SAG, OA, Reeks 301 nr. 69, Wettelijke passeringen Keure 1505-1506, f. 70v, akte van 19 mei 1506; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52.

⁷⁶ SAG, OA, Reeks 400, nr. 42, Stadsrekeningen van Gent, 1516-1517, f. 110; SAG, OA, Reeks 400, nr. 75, Stadsrekeningen van Gent, 1517-1518, f. 99v; beide vermeldingen ook in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399.

⁷⁷ SAG, OA, Reeks 301 nr. 70, Wettelijke passeringen Keure 1507-1508, f. 74v, akte van 3 april 1508; vermeld in VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 49.

DANIEL LIEVOIS

In 1519 dreigde er eens te meer een geschil te ontstaan tussen het oude gilde van Sint-Joris en de bewindvoerders van de Sint-Niklaaskerk. Aanleiding was het feit dat de pastoors, kerkmeesters en armenmeesters van de Sint-Niklaaskerk een *uutlaetkin* of aanbouw, dat was aangebouwd tegen de Sint-Joriskapel, hadden verkocht en laten afbreken tegen de wil in van het Sint-Jorisgilde aan wie het toebehoorde. Om dit geschil te vermijden, duidden de partijen scheidsrechters aan. De betrokkenen onderwierpen zich ten volle aan het oordeel over het *uutlaetkin*, maar ook over de waardeschatting van de kapel. Dit toont aan dat de kerkverantwoordelijken de beide gebouwen, de kapel en het *uutlaetkin*, hadden verkocht en het *uutlaetkin* laten afbreken. Het valt moeilijk in te zien op welk eigendomsrecht zij zich in deze aangelegenheid konden beroepen. Men kan veronderstellen dat de kerkverantwoordelijken ervan uitgingen dat de bouwsels zich op het erf van het kerkhof bevonden, net zoals de Sint-Niklaaskapel steevast op het kerkhof van Sint-Niklaas werd gesitueerd. Daarom zou dan het erf van de Sint-Joriskapel eveneens aan de Sint-Niklaaskerk moeten toebehoren. Een belangrijk argument hiertegen is dat het Sint-Jorisgilde in dat geval sinds jaar en dag een landcijns had moeten betalen aan de Sint-Niklaaskerk, wat niet het geval was. Men moet er dus van uitgaan dat de Sint-Joriskapel werd gebouwd op een erf dat als een vrij erf werd beschouwd⁷⁸. Dit wordt bevestigd door de eerder vermelde vaststelling dat ook de huisjes of winkels aan de muur van de Sint-Joriskapel geen landcijns verschuldigd waren aan de Sint-Niklaaskerk⁷⁹.

Het lijkt er dus op dat de kerkverantwoordelijken wederrechtelijk waren opgetreden, zoals het Sint-Jorisgilde inderdaad volhield. Hoe dan ook, de scheidsrechters lieten de kapel en de *plaetse*, dit is het vrijgekomen erf, inspecteren door de beëdigde erfscheiders van de stad. Op grond van de bevindingen van deze deskundigen, wezen de scheidsrechters het erf toe aan de pastoors, kerken armenmeesters, mits betaling van een vergoeding van 40 pond groot aan het gilde, dat enkel de klok van de kapel mocht meenemen. Als vergoeding voor de huurwaarde van het *uutlaetkin* transfereerde men de mis en andere goddelijke diensten die aan de kapel waren verbonden, naar de nieuwe Sint-Joriskapel in het gildenhuis. De pastoors, kerk- en armenmeesters mochten verder met de kapel handelen naar hun believen; zij beloofden het contract te laten goedkeuren door de bisschop van Doornik indien het Sint-Jorisgilde dit wenselijk achtte, maar dan op de kosten van het gilde. Op 5 juni 1519 ver-

---

⁷⁸ Omdat de Sint-Joriskapel werd gebouwd tussen de Sint-Niklaaskapel en de Sint-Niklaaskerk moet men rekening houden met de mogelijkheid dat de Sint-Joriskapel kan hebben bestaan vooraleer de oudste Sint-Niklaaskerk tot stand kwam.

⁷⁹ SAG, OA, Reeks 301 nr. 41, Wettelijke passeringen Keure 1450-1451, f. 134, akte van 27 maart 1451.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

leenden de schepenen van de Keure hun goedkeuring aan deze afspraak⁸⁰.

Het lot van de Sint-Joriskapel aan de Korenmarkt werd verder bepaald op basis van een afspraak die de pastoors en de kerkmeesters op 8 april 1519 maakten met de armenmeesters van de Sint-Niklaasparochie⁸¹. Die namen de taak op zich om er bepaalde religieuze plechtigheden te laten uitvoeren. In ruil verkregen zij van de pastoors en de kerkmeesters diverse rechten. Daartoe behoorden ook de renten die de kerk had verworven bij de verkoop van de Sint-Niklaaskapel aan Joris de Rync op 23 februari 1518⁸². Bovendien stonden de pastoors en kerkmeesters aan de Armentafel het aandeel af dat de kerk had verworven van het oude gilde van Sint-Joris over de Sint-Joriskapel aan de Korenmarkt. Hierbij hoorde ook het kerkelijke erf naast de kapel in de richting van de Veldstraat, dit wil zeggen in zuidelijke richting; dit erf reikte tot en met het eerste hekwerk en zou duidelijk worden afgepaald. Deze omschrijving bevestigt dat het terrein waarop de Sint-Joriskapel stond, paalde aan dat naast de Sint-Niklaaskerk, maar dat de kapel inderdaad een losstaand bouwsel was. Verder kregen de armenmeesters de beschikking over twaalfduizend nieuwe bakstenen om de voormalige Sint-Joriskapel om te bouwen tot woningen, waarvan de opbrengst aan de armentafel ten goede kwam. De armenmeesters namen alle verplichtingen op zich ten aanzien van het Sint-Joriskapel over de verkoop van de kapel. Zij moesten ook het hekwerk voor de kerk laten aanpassen aan de nieuwe situatie. Ten slotte namen zij de taak op zich om op de plaats van de afgebroken Sint-Joriskapel een kleine kapel te laten bouwen *om sente Nyclus djaer duere in te logierne*. Naar alle waarschijnlijkheid ging het om een beeld van Sint-Niklaas dat traditioneel werd vereerd in de verdwenen Sint-Niklaaskapel. Een dergelijk cultusbeeld stond vaak hoog aangeschreven in de volksdevotie en kon aanzienlijke bedragen aan offergelden in het laatje van de kerk brengen. Het kapelletje diende 10 tot 12 voet of ongeveer 3 m hoog te zijn, met een aangepaste breedte en diepte. Het diende bevloerd te zijn, voorzien van een gemetseld gewelf en aan de binnenkant

⁸⁰ SAG, OA, Reeks 301, nr. 75, Wettelijke passeringen Keure 1518-1519, f. 93v, akte van 5 juni 1519; een kopie van de tekst in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 120, Inventaris van het archief en kopieboek van de oorkonden die niet in het cartularium van 1471 werden opgenomen, 1561, f. 79-82v; vermeld in SAG, Nota's Van Werke nr. 399, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 52; vermeld in SAG, Nota's Van Werke nr. 399, en ten dele gepubliceerd door DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 319.

⁸¹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 75, Wettelijke passeringen Keure 1518-1519, f. 114, akte van 8 april 1519; kopie in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 120, f. 79-82v.

⁸² SAG, OA, Reeks 301, nr. 75, Wettelijke passeringen Keure 1517-1518, f. 89, akte van 23 februari 1518; een kopie van de tekst in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 120, Inventaris van het archief en kopieboek van de oorkonden die niet in het cartularium van 1471 werden opgenomen, 1561, f. 39-41v; vermeld in SAG, Nota's Van Werke nr. 399 en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 51; gedeeltelijk gepubliceerd door DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 321.

gepleisterd en gewit. Ten slotte voorzag men een behoorlijke toegangsdeur en een rijkelijk glasraam aan de straatkant, beschermd met een traliewerk in ijzer(draad). We zijn geneigd geredelijk aan te nemen dat dit kapelletje ook werkelijk werd gebouwd, hoewel moet worden toegegeven dat geen enkel later document er het bestaan of de verdwijning van vermeldt. Jammer genoeg ontbreken de rekeningen van de armentafel van de Sint-Niklaasparochie tussen 1513 en 1526.

De Gentse fruitmarkt

Vooraleer de verdere woonfunctie op de plaats van de beide kapellen wordt behandeld, dient er enige aandacht te gaan naar het gebruik van de open ruimte voor de westgevel van de kerk of het kerkhof, de zogenaamde Kleine Korenmarkt of nog de Appelmarkt. Die ruimte werd traditioneel gebruikt als de officiële Gentse fruitmarkt. Fruit vormde een niet onbelangrijk en relatief goedkoop element in de volksvoeding. De nering van de fruithandelaars kon dan ook bogen op een oude traditie. Haar wapen vertoonde een fruitboom in een grasveldje op zilveren grond, met rechts tegen de boom een ladder en links een mand. In het oudst bekende document over de nering, gedateerd op 14 januari 1357, bevestigden de opperdeken en de andere dekens van de kleine ambachten het recht van het Gentse fruitverkopersambacht tegen initiatieven om dit recht op te heffen. Alle poorters of vreemdelingen die fruit per schip of wagen in Gent wilden invoeren om het te koop aan te bieden, dienden dit op de vrije fruitmarkt te doen. Daarvoor moesten zij aan het fruitverkopersambacht de rechten betalen die vanouds waren vastgesteld. Deze beslissing was nogmaals bevestigd op 17 juli 1363⁸³. In een document van 8 maart 1393 werd een eerder bestaande regelgeving voor de fruitmarkt bevestigd⁸⁴. Elke verkoopplaats of *stal* op de (kleine) Korenmarkt werd toegewezen bij loting. Wie een gunstig lot trok, moest zijn *stal* ook metterdaad betrekken, hij of zijn vrouw, en er binnen drie dagen fruit te koop aanbieden, zoniet werd de plaats opnieuw verloot. Men mocht de *stal* onder geen beding breder maken dan door de sergeanten van de stad was aangewezen. Het fruit diende te worden afgewogen met toegelaten schalen en met exacte gewichten; bij de vermelding van de plaats van herkomst van de diverse fruitsoorten werd geen fraude geduld. Het was verboden tussen de Sint-Niklaaskapel en de Vismarkt, dus op de eigenlijke Korenmarkt, vijgen of rozijnen te verkopen. Bijzonder merkwaardig is de bepaling dat de verkopers van erwten en bloemen dienden plaats te ruimen als de sergeanten van de stad hun dit aanzegden;

---

⁸³ SAG, OA, Reeks 93 nr. 26, Register van voorgeboden BB, 1482–1545, f. 23.

⁸⁴ SAG, OA, Reeks 175 nr. 1, Nering van de fruithandelaars, Reglement van 8 maart 1393.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

wellicht werd hun aanwezigheid geduld op minder drukke momenten. Dit wijst erop dat er in Gent al een bloemencultuur bestond in 1393 en dat er een publiek bestond dat aandacht en geld kon opbrengen voor dit luxeproduct.

Uit de namen van de eigenaars van de huisjes vóór de Sint-Niklaaskerk blijkt dat sommigen onder hen in de 15de eeuw fruithandelaars waren. Ongetwijfeld bracht de fruitmarkt heel wat afval mee. In 1411 vaardigden de schepenen van de Keure een ordonnantie uit om het achterlaten van zwerfvuil voor de Sint-Joriskapel te verbieden⁸⁵, letterlijk: *Wy ghebieden ... dat niemene wie hy sy gheen greys, mul, assche, stroe of andre vullichede en bringhe no en legghē up de plaetse voer sent Joeris cappelle an den Coernaert.*

Een schepenvonnis van 17 november 1464 ging over een geschil tussen de vrije en de onvrije fruithandelaars. Jan Stryncx en Jan Calliau, beiden afkomstig van Moregem, een deelgemeente van Wortegem-Petegem, brachten per schip een lading fruit naar Gent. Zij wensten het in kleine en grote hoeveelheden aan de man te brengen, maar stuitten op het verzet van Gheerolf Goetghebuer, de deken van de nering van de fruithandelaars, en van zijn gezworenen, die hen beletten hun fruit te verkopen omdat zij niet tot hun aloude nering behoorden. Zij gaven weliswaar toe dat buitenlieden het recht hadden fruit te verkopen dat zij hadden geteeld op hun eigen of op een gehuurd erf. Dit fruit kon dan worden verkocht *up den cleenen coorenaert achter ande voorseyde vrye fruyteniers commende tsent Jooris capelle waerts ende nieuwers el.* Stryncx en Calliau waren bereid er een eed op te doen dat een deel van hun fruit aan die voorwaarden beantwoordde, maar zij gaven toe dat zij een ander deel hadden opgekocht. De uitspraak door de schepenen was duidelijk: Jan Stryncx en Jan Calliau dienden uit Gent te vertrekken met al hun fruit⁸⁶.

Frans De Potter verwees in dit verband nog naar de schepenordonnantie van 4 augustus 1470 die bevestigde dat de kleine fruitmarkt, waar de onvrije lieden hun eigen geteeld fruit verkochten, gehouden werd *tusschen den vier greppen, streckende toter Meerseniersteghe*, dit is de voorloper van de huidige Pakhuisstraat. De nering mocht het plaatsgeld ontvangen, maar zij diende er ook voor te zorgen dat de fruithandelaars de mobiliteit garandeerden. De bestuurders van de nering beloofden dat zij *den tooch ende coopmanscepe zo verre houden ende doen zullen voor der ghebueren huusen also men gherumelic daer tusschen zal moghen varen ende liiden met waghene ende perden*; ook verklaarden zij dat zij de plaats *cuusch ende reyne zullen doen houden*

---

⁸⁵ SAG, OA, Reeks 108 nr. 2, Register van de voorgeboden 1402-1436, f. 26v, 11 april 1411; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399.

⁸⁶ SAG, OA, Reeks 301 nr. 48, Wettelijke passeringen Keure, 1464-1465, f. 32, akte van 17 november 1464; vermeld in VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 49.

DANIEL LIEVOIS

van alre vuullichede zodat de buren noch andere lieden te klagen hadden⁸⁷.

De verdeling van de ruimte op de Kleine Korenmarkt onder de fruithandelaars bleef betwistingen oproepen. Vandaar dat de schepenen op 27 januari 1489 de regelgeving herhaalden dat *de goede lieden vander neeringhe vanden fruyteniers binnen Ghend van nu voortan staen zullen met haren fruyte op den cleenen Corenaert tusschen de greppen vanden chastelette ende der Meersniersteghe en dat alle manieren van lieden die fruyt bringhen ter stede waerts omme vercoopen dat ghewassen es up haer erve of up hueren pacht, staen zullen upden voorseyden cleenen Coorenaert achter ande voornoempde vrye fruyteniers commende tsent Joris cappellewaerts*⁸⁸. In duidelijke termen: de vrije fruithandelaars stonden aan de westzijde van de Kleine Korenmarkt en de onvrije aan de oostkant, tegen de Sint-Joriskapel aan.

De bebouwing voor de westgevel van de Sint-Niklaaskerk in de 16de eeuw

De bebouwing aan de Kleine Korenmarkt voor de Sint-Niklaaskerk kende in de loop van de 16de eeuw een gestadige ontwikkeling tot ze omstreeks 1580 onder de sloophamer verdween.

Hiervoor is gebleken dat er bij de Sint-Niklaaskapel aan de Korenmarkt een woongelegenheid hoorde. Die woonfunctie werd uitgebreid nadat Joorijs de Rync, zoon van Arent, op 23 februari 1518 de kapel had verworven⁸⁹. Hij nam zelf geen bouwinitiatief, want hij deed ze al op 29 november 1518 van de hand aan Jeronimus van Cuelne⁹⁰. Op 8 april 1519 was deze volop bezig de kapel om te bouwen tot drie huizen⁹¹. Daarbij kwam hij in aanvaring met de armenmeesters van de Sint-Niklaasparochie, als eigenaars van de voormalige kapel van het Sint-Jorisgilde aan de Korenmarkt. Op 30 juni 1519 werd

---

⁸⁷ Vermeld bij DE POTTER F., 1884, dl. 2, p. 123, met referentie: Neringarchief ten stadhuiuze. Het document werd niet teruggevonden in het Stadsarchief.

⁸⁸ SAG, OA, Reeks 93 nr. 26, Register BB, Voorgeboden 1482-1545, f. 11v, akte van 27 januari 1489.

⁸⁹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 75, Wettelijke passeringen Keure 1517-1518, f. 89, akte van 23 februari 1518; een kopie van de tekst in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 120, Inventaris van het archief en kopieboek van de oorkonden die niet in het cartularium van 1471 werden opgenomen, 1561, f. 39-41v; vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399 en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 51; gedeeltelijk gepubliceerd door DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 321.

⁹⁰ SAG, OA, Reeks 301 nr. 75, Wettelijke passeringen 1518-1519, f. 35v, akte van 29 november 1518; ook vermeld in SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, en VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 51.

⁹¹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 75, Wettelijke passeringen Keure 1518-1519, f. 114, akte van 8 april 1519; kopie in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 120, f. 79-82v.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

door de schepenen een compromis tussen de beide partijen geacteerd⁹². De armenmeesters verzoenden zich met hun buur dank zij de interventie van bevriende notabelen. Hun geschil draaide om het feit dat deze laatste zijn nieuwe huizen op het erf van de Sint-Niklaaskapel had gebouwd tot tegen de noordgevel van de Sint-Joriskapel. De plooiën werd gladgestreken mits een financiële compensatie van 6 pond groot, te betalen voor Sint-Martensmis 11 november 1519. In ruil hiervoor mocht Van Cuelne bij zijn bouwactiviteiten, die volop aan de gang waren, meteen de balken, zijlatten en *felieringhen* (gordingen) aanbrengen en inwerken in de noordgevel van de Sint-Joriskapel over een diepte van een halve baksteen, zonder gebruik te maken van ankers. Hij kreeg ook de toestemming *boven upde avanclē* (dekstenen) *te moghen weerckene alszoo hooghe als hy zyn muerplate legghen* zou op een diepte van halve baksteen. Hij diende bij zijn werk zo weinig mogelijk schade aan de bewuste gevel aan te brengen en achteraf te repareren wat hij bij zijn werk *ontrepareert* zou hebben. Verder kon hij geen enkel recht laten gelden op die muur. Zijn erfgenamen verkochten op 17 juli 1539 de drie huizen aan meestermetelaar Gillis Coppins. De panden stonden met hun voorgevel aan de Korenmarkt. Naast het meest noordelijke huis kwam *de traylge van sente Niclaus keerchove passerende naer de cruudeniers huus*. De toegang tot de noordelijke kerkhofzone was inderdaad nog afgesloten door een ijzeren hekwerk, mogelijk voorzien van een poortje om de doorgang toe te laten tussen de Korenmarkt en het Goudenleeuwplein. De buur van het meest zuidelijke van de drie huizen was het oude gilde van Sint-Joris⁹³. Bedoeld was de Sint-Joriskapel, al behoorde ze sedert 1519 niet meer aan het schuttersgilde toe. De drie huizen samen waren belast met 10 schelling groot per jaar landcijs ten gunste van de armentafel van de Sint-Niklaasparochie⁹⁴.

Lang kon meester Gillis Coppins niet genieten van zijn aankoop, want al op 20 oktober 1539 verkochten zijn erfgenamen de drie huizen aan Willem

---

⁹² SAG, OA, Reeks 301 nr. 75, Wettelijke passeringen Keure 1518-1519, f. 107v, akte van 30 juni 1519; een kopie van de tekst in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 120, Inventaris van het archief en kopieboek van de oorkonden die niet in het cartularium van 1471 werden opgenomen, 1561, f. 44-45v; vermeld in VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 51.

⁹³ SAG, OA, Reeks 330 nr. 56, Boedelbeschrijvingen voor schepenen van Gedele 1538-1539, f. 108, akte van 17 juli 1539; kopie van de akte zie RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 138, Landcijszenboek binnen Gent, 1528, f. 36v; SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk; DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 312 (ten dele).

⁹⁴ Onder meer betaald door de erfgenamen Van Cuelne; zie RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 43, Rekening van de Armentafel, 24 december 1530 - 24 december 1531, f. 24; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 45, Rekening van de Armentafel, 24 december 1533 - 24 december 1534, f. 33v; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 46, Rekening van de Armentafel, 24 december 1538 - 24 december 1539, f. 24.

DANIEL LIEVOIS

Nutinc⁹⁵. Het huis naar de Veldstraat toe, het meest zuidelijke dus, werd op 1 februari 1547 verkocht aan bakker Lievin Palinc, die het al eerder in huur bezat⁹⁶. De zonen van Willem Nutinc deden de andere twee huizen van de hand aan hoedenmaker Anthuenis Goossins⁹⁷. Hij verkocht op 4 juni 1558 het hoekhuis naast de tralie aan Lievin Tyncke⁹⁸. Zijn weduwe en erfgenamen lieten het over aan Dominicus Tyncke, zoon van Lievin⁹⁹, die het op 17 januari 1562 verkocht aan zijn schoonmoeder Barbele vander Moure, weduwe van Jan de Croock¹⁰⁰. Zij deed het op haar beurt van de hand aan meerseniër Olivier Dolins¹⁰¹.

De beschrijving van het pand in 1558 geeft inzicht in de onderlinge ligging van de huizen. Het pand dat Lievin Tyncke verwierf, werd beschreven als een huis *ten voorhoofde anden Coorenaert, thouchuus wesende ande yzeren trailge van sente Niclaus kerchove, zomen gaet naer de Crudeniers huus was, metten lappers huusekin daer anne staende*. Het paalde ten zuiden aan het middelste huis van de drie, dat toebehoorde aan de verkoper, Anthuenis Goosins, zoon van Philippe; de scheidingsmuur tussen die beide huizen bleef gemeenschappelijk. Zowel Tyncke als Goosins vermochten *daer inne ende uppe te werckene metgaders duere te anckerene ... zonder dien te moghen scroodene ofte cranckene van zynder dicte*. In de vermelde akte van verkoop van 1562 kwam dezelfde beschrijving voor; het derde huis nog meer naar het zuiden was toen in het bezit van bakker Lievin Palynck¹⁰².

In de woelige periode van de zogenaamde godsdiensttroebelen veranderden de huizen vaak van eigenaar. Olivier Dolins verkocht het hoekhuis op 24 december 1571 aan Anthuenis Goossins, zoon van Philips, die daarmee

---

⁹⁵ SAG, OA, Reeks 330 nr. 57, Boedelbeschrijvingen voor schepenen van Gedele 1539-1540, f. 12, akte van 20 oktober 1539.

⁹⁶ SAG, OA, Reeks 301 nr. 109, Wettelijke passeringen Keure 1545-1546, f. 200, akte van 1 februari 1546.

⁹⁷ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 138, Landcijnzenboek binnen Gent, 1528, f. 37v, akte van 22 december 1561; onterving 8 mei 1565.

⁹⁸ SAG, OA, Reeks 301 nr. 109, Wettelijke passeringen Keure 1558-1559, f. 9v-10, akte van 4 juni 1558.

⁹⁹ SAG, OA, Reeks 330 nr. 23, Boedelbeschrijvingen voor schepenen van Gedele 1565-1566, f. 8, akte van 25 mei 1565.

¹⁰⁰ SAG, OA, Reeks 301 nr. 112, Wettelijke passeringen Keure 1561-1562, f. 146, akte van 17 januari 1562.

¹⁰¹ SAG, OA, Reeks 330 nr. 23, Boedelbeschrijvingen voor schepenen van Gedele 1565-1566, f. 83, akte van 6 september 1565.

¹⁰² De ligging van de drie huizen wordt bevestigd in: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 138, Landcijnzenboek binnen Gent, 1528, f. 37-38.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

weer dus twee van de drie huizen in zijn bezit had¹⁰³. Niet voor lang, want op 17 maart 1581 deed hij het middelste huis van de hand aan Pieter de Gurtere, zoon van Jan¹⁰⁴. Ook bakker Lievin Palinc verkocht zijn huis op 28 januari 1574 aan Clays vander Sypt¹⁰⁵. Wellicht nog in 1581 onteigende het Calvinistische stadsbestuur de drie huizen *ten voorhoofde upden Coorenaert, commende achter up sente Niclaus keerckhof, ... omme ghedemolierd ende de voornoemde Cooremaerct vermeerderd te werdene*¹⁰⁶. Het plan om meer ruimte te scheppen in dit gedeelte van het stadscentrum ging samen met de bedoeling de Sint-Niklaaskerk (ten dele) af te breken en voor andere doeleinden te gebruiken. Een eerste stap was de beslissing op 29 augustus 1581 *dat men op de kerckhoven van sente Nicolai ende Michaelis niet meer eenige doode lichaemen begraven soude, nemaer daertoe ghedestineert de belockene plaetse tusschen muere van 't hof van Waesschoot achter de Biloque*¹⁰⁷. Aansluitend begon men op 31 juli 1582 *vooren aen dendelduere ter zijden te breken aen de keercke van sente Niclaus, ende schaillien af te nemen vande twee turrekens an dendelduere, omme de zelfste te beweercken met woonsten van huusen, over ende ter zijden met comptoiren om te collecteren te assijsen vande stede ende de keercke gans te nieten te doene*¹⁰⁸. De bedoelde ontvangkantoren werden inderdaad opgetrokken, maar dat kon enkel gebeuren nadat de kaalslag van de hele zone voor de westgevel was gerealiseerd.

Ook de Sint-Joriskapel was door de armentafel al eerder omgebouwd tot huurwoningen. Eén ervan paalde aan de drie hiervoor behandelde nieuwe huizen van Jeronimus van Cuelne. Het werd vanaf 11 november 1519 voor 9 jaar verhuurd aan tijkwever Pieter van Aelst; het desbetreffende contract dateert van 28 mei 1521¹⁰⁹, maar al op 7 mei 1522 nam boekbinder Jan Ryckaert de huur

---

¹⁰³ SAG, OA, Reeks 330 nr. 89, Boedelbeschrijvingen voor schepenen van Gedele 1571-1572, f. 206, akte van 24 december 1571; genoteerd in RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 138, Landcijzenboek binnen Gent, 1528, f. 37.

¹⁰⁴ SAG, OA, Reeks 330 nr. 98, Boedelbeschrijvingen voor schepenen van Gedele 1580-1581, f. 292, akte van 17 maart 1581; genoteerd in RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 138, Landcijzenboek binnen Gent, 1528, f. 37v, met kopie van de verkoopakte.

¹⁰⁵ SAG, OA, Reeks 330 nr. 91, Boedelbeschrijvingen voor schepenen van Gedele 1573-1574, f. 173, akte van 28 januari 1574; genoteerd in RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 138, Landcijzenboek binnen Gent, 1528, f. 38.

¹⁰⁶ SAG, OA, Reeks 400 nr. 91, Stadsrekening van Gent 1580-1581, f. 393v; DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 312.

¹⁰⁷ DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 310.

¹⁰⁸ DE POTTER, F. (ed.), *Chronijcke van Ghendt door Jan van den Vivere van Cornelis en Philips van Campene*, Gent, 1885, p. 344; zie ook DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 313

¹⁰⁹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, doos ?10, stuk nr. 237, Huurcontract van 28 mei 1521; zie ook SAG, OA, Reeks 301 nr. 76, Wettelijke passeringen Keure 1520-1521, f. 23, akte van 28 mei 1521; zie VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 53.

DANIEL LIEVOIS

voor zes jaar over¹¹⁰. Hij beloofde op het einde van zijn pachtperiode achter te laten *de coetse inde eetcamere ende de scapraey inden vloer* die de armenmeesters van Pieter van Aelst hadden overgenomen. Toen Jan Ryckaert in 1537 besliste te verhuizen, nam Lieven Tyncke, zoon van Olivier, de pacht voor 3 jaar over. Het huis was voorzien van een schaliedak en Ryckaert had het interieur op zijn kosten vernieuwd en werd hiervoor vergoed door de armentafel. Er werd dan ook bedongen dat *de huereere ghehouden wert int voirseyde huys te latene de cateylen hier naer volghende: eerst de coetse op de camere ghemaect naer de plaetse, de scaprade inden vloer ter slincken handt ingaende ende tgat vander kuekene ghestopt, den vleeschboem metten rynghen ende andere pluysinghen van boorden ende anders dat wy Jan Ryckaert betalen tzyne verhuysene*¹¹¹. Het huis ten zuiden daarvan had eveneens deel uitgemaakt van de Sint-Joriskapel; het paalde verder aan het hekwerk ter afsluiting van het kerkhof. Het werd in 1520 eveneens voor negen jaar verhuurd aan riemmaker Christoffels Caproen *besprec wesende dat den toech die de helich gheest meesters hebben doen maken den huuse bliven moet*, waaruit blijkt dat de meesters van de armentafel het meteen op een winkelfunctie hadden voorzien¹¹².

Ook een van de andere huisjes die ten dele op cijnsgrond van de Sint-Niklaaskerk stonden *an de traille van sente Niclaus keerkhof*, was in het bezit gekomen van de armentafel van de parochie. Het werd minstens vanaf 8 januari 1558 verhuurd aan riemmaker Philips van Hove¹¹³. Zijn huurceel werd in 1564, in 1570 en in 1576 telkens voor 6 jaar vernieuwd¹¹⁴. Hij werd als huurder opgevolgd door Jan Malapart; het eerste jaar van zijn ceel van

---

¹¹⁰ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, doos ?10, stuk nr. 239, Huurcontract van een huis toebehorend aan de Armentafel en dat tot recent de Sint-Joriskapel was. Zie ook: RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 41, Rekening van de Armentafel, 24 december 1526 - 24 december 1527, f. 24; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 44, Rekening van de Armentafel, 24 december 1532 - 24 december 1533, f. 23.

¹¹¹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, doos ?10, stuk nr. 251, Huurcontract van een huis bij het Sint-Niklaaskerkhof, 1536.

¹¹² SAG, OA, Reeks 301 nr. 76, Wettelijke passeringen Keure 1520-1521, f. 143, akte van 28 mei 1521; zie VAN DEN BEMDEN, F., dl. 2, f. 53, SAG, Nota's Van Werveke nr. 399, Sint-Niklaaskerk; ook RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, doos ?10, Huurcontract van een huis toebehorend aan de Armentafel en dat tot recent de Sint-Joriskapel was, 28 mei 1521.

¹¹³ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 48, Rekening van de Armentafel, Pasen 1561 - Paasavond 1562, f. 31v; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 49, Rekening van de Armentafel, Pasen 1562 - Paasavond 1563, f. 32.

¹¹⁴ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 52, Rekening van de Armentafel, Pasen 1567 - Paasavond 1568, f. 32; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 53, Rekening van de Armentafel, Pasen 1572 - Paasavond 1573, f. 34v; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 54, Rekening van de Armentafel, Pasen 1576 - Paasavond 1577, f. 34.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

9 jaar verviel op Lichtmis 2 februari 1580¹¹⁵. Een aanpalend huis werd minstens vanaf Sint-Martensmis 11 november 1557 verhuurd aan Heinric van Hauwe (lezing onzeker)¹¹⁶.

Deze voorbeelden mogen volstaan om aan te tonen dat de huisjes voor de westgevel van de Sint-Niklaaskerk ook in de 16de eeuw gegeerd waren als handelspanden. Ze werden echter niet meer voor de fruithandel gebruikt, maar eerder voor meer rendabele commerciële beroepen. Ze werden afgebroken op initiatief van het Calvinistische stadsbestuur om meer ruimte te scheppen op de Kleine Korenmarkt. Sommige ervan verdwenen al in 1579. Bijvoorbeeld de cijns van 2 schelling groot die de stad elk jaar inde op de huisjes aan de tralie van het kerkhof en die hadden toebehoord aan Willem de Gruutere, werd in 1578-1580 niet betaald *ghemerct tzelve al gheruyneert es ende te nienten ghedaen*¹¹⁷. Ook het lappershuisje *ghestaen hebbende ande traillie ter Veltstraete waert*, dat Lieven de Voocht van de kerk nog in het boekjaar 1579-1580 in huur bezat, *en es dit jeghenwordich jaer nyet ontfanghen ghemerct tafbreken van dien*¹¹⁸. Eveneens het huisje *ande traillie vanden Coorenaert* dat Jan van Kerkhove in pacht had van de Sint-Niklaaskerk, werd wellicht al in 1579 afgebroken¹¹⁹. Een laatste bittere oprisping over de onteigening is te vinden in de rekening van de armentafel van de Sint-Niklaasparochie over de periode van 1 oktober 1586 tot 24 december 1587. De rekenplichtige noteerde: *Ontfanc van huusen dezen helighen gheest competerende danof dat zomemgehe zyn ghedemolierd – Inden eersten zo heeft dezen helighen gheest ghehadt twee huusen de welcke in deze troubelen zyn ghedemolierd ende gheruwyneert uut laste van heeren als doens dienende, danof dat noyt recompense ghedaen en es gheweest te wetene oft nootzakelic es dit article noch in rekenynghe te brynghen ofte niet ghemerct dat gheen vruchten af en commen*. Het antwoord op zijn vraag was dat die post in het vervolg mocht worden weglaten¹²⁰.

---

¹¹⁵ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 55, Rekening van de Armentafel, 24 december 1578 - 24 december 1579 (exemplaar overgegeven aan de gouverneurs van de armenkamer), niet gefolieerd.

¹¹⁶ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 48, Rekening van de Armentafel, Pasen 1561 - Paasavond 1562, f. 31v; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 49, Rekening van de Armentafel, Pasen 1562 - Paasavond 1563, f. 32.

¹¹⁷ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 258, Rekening van de fabriek 1579-1580, f. 3v.

¹¹⁸ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 258, Rekening van de fabriek 1579-1580, f. 2v.

¹¹⁹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 258, Rekening van de fabriek 1579-1580, f. 2v; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 259, Rekening van de fabriek 1580-1581, f. 2v; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 260, Rekening van de fabriek 1581-1582, f. 12.

¹²⁰ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, S 56, Rekening van de Armentafel, 1 oktober 1586 - 24 december 1587, f. 63.

Toch waren er in het begin van de 17de eeuw nog elementen bewaard van die oudere bebouwing. Dit blijkt uit documenten over de bouw van vijf huisjes tegen de noordelijke zijbeuk van de benedenkerk in 1640. Toen vatten de pastoor en de kerkmeesters van de Sint-Niklaaskerk het plan op om de grond langsheen de kerkmuur aan de noordkant van de benedenkerk door meester-metselaar Lieven Sanders te laten bebouwen met vijf woningen. De bewuste grond was 115 voet lang en 12 voet binnenmuurs – zowat 31,91 bij 3,33 m – en grensde ten westen aan de achterkant van *de loge vanden Coorenaert*. Deze *loge* was een bouwsel tegen de westgevel van de kerk aan de noordkant van de ingang; het behoorde aan de stad toe en was door het Calvinistische stadsbestuur bestemd voor het innen van de accijnzen. In de basisafpraak van 1640 staat duidelijk vermeld dat op er het voorziene terrein *noch recht upstaende* [waren] *sekere muraigen van eenighe aude edificien* die ten goede kwamen van de bouwheer, met uitzondering van *allen den orduyn* (natuursteen) *daer inne wesende*¹²¹. De betreffende *muraigen* behoorden waarschijnlijk tot de achterbouw van de huizen die in plaats van de Sint-Joriskapel werden opgetrokken; dit verklaart meteen ook de aanwezigheid van natuursteen. Die achterbouw stond niet in de weg voor de kaalslag die het Calvinistische stadsbestuur in 1579-1581 ondernam. Hij werd aangepast in november 1623, toen de verantwoordelijken van de Sint-Niklaaskerk het huisje op de noordzijde van de kerk opnieuw lieten opmetselen. Het werk werd uitgevoerd door metselaar Joos van Damme¹²². Het timmerwerk werd uitgevoerd door Gillis Romeel met zijn werkvolk en voor de dakbedekking zorgden ticheldekker Pieter de Mey en zijn medewerkers¹²³. Steenhouwer Jan van den Velde werkte eveneens in 1623 aan de kerkhofmuur nabij het vernieuwde huisje¹²⁴. In 1636-1637 werkte een niet genoemde ambachtsman aan de schouw, waartoe Pieter Bruyghoom zavel leverde en Jan Verhaegen een hoeveelheid baksteen¹²⁵. Bouwheer meester-metselaar Lieven Sanders kreeg in 1640 de beschikking over die *dobbel steenen schauwe staende nieu ghemetst binnen de voornoemde aude edificien de welcke hy in deele sal afbreken ende approprieren naer d'ander viere, conforme de modelle*. Hiermee verdwenen de laatste sporen van de oude bebouwing voor de westgevel van de Sint-Niklaaskerk.

In dit verband dient te worden verwezen naar het detail van het zicht op de Sint-Niklaaskerk uit het stadsplan bij Antonius Sanderus van 1641 (afb. 8). De visie die men hierop voorgeschoteld krijgt, beantwoordt niet helemaal aan de toenmalige realiteit. De vijf nieuwe huisjes werden er niet op afgebeeld, al werden ze opgetrokken in 1640. Het argument dat de gravure of alleszins de

¹²¹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, CN3 XLIII, map eerste helft 17de eeuw.

¹²² RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 291, Kerkrekening 1622-1624, f. 26v.

¹²³ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 291, Kerkrekening 1622-1624, f. 26v.

¹²⁴ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 291, Kerkrekening 1622-1624, f. 26.

¹²⁵ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 5G, Rekening van de kerkfabriek, 1636-1637, f. 15-15v.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

tekening die er aan ten grondslag lag eerder vervaardigd werd, moet ook van de hand worden gewezen, omdat er op het terrein ten noorden van de benedenkerk immers nog bouwsels stonden. Bovendien suggereert de afbeelding dat Klein Turkije in 1641 al het voorkomen had dat we op heden kennen. Ook dit klopt niet. Pas in 1676 verdween het noordelijke deel van de begraafplaats. Op bevel van de schepenen van de Keure lieten de pastoor en de kerkmeesters de open ruimte aan de Korenmarkt en aan weerszijden van de benedenkerk met straatstenen beleggen. Ze lieten hierbij de grenspalen en de muren verwijderen waardoor de vrijgekomen ruimte ter beschikking werd gesteld van de stad¹²⁶. Op 10 oktober 1683 beslisten de schepenen van de keure dat de stad voortaan voor het onderhoud van de betreffende zone zou instaan omdat het nu deel uitmaakte van het openbare domein. Bijgevolg werden de kerk en de gebuurte van dit onderhoud vrijgesteld¹²⁷. Klein Turkije kreeg pas in 1789 zijn huidige aanleg. De afbeelding bij Sanderus moet dus met omzichtigheid worden gehanteerd. Ze moet eerder worden beschouwd als een virtuele visie van de manier waarop de auteur en zijn raadgevers zich de planning van dit stadsgedeelte in de toekomst voorstelden. Zij stonden hiermee niet alleen, want ook de schepenen van de Keure droomden al in 1640 van de realisatie van een Klein Turkije *avant la lettre*.

Toetsing aan cartografische bronnen

Het Panoramische Gezicht van 1534 (afb. 1) is het oudste iconografische document dat in de context van deze bijdrage kan worden aangewend, al belet de belforttoren het uitzicht op de behandelde zone ten westen van de kerk. De doorgang vanaf de Veldstraat naar de Korenmarkt wordt vrij duidelijk weergegeven als een straat. De breedte ervan schijnt van dezelfde orde van grootte te zijn als die van de Donkersteeg en smaller dan de Veldstraat¹²⁸. Bijzonder interessant is dat men in het doorzicht tussen de torens van het Belfort en van de Sint-Niklaaskerk een bebouwing ontwaart tussen de westgevel van de kerk en de Korenmarkt.

Vier 16de-eeuwse stadsplattegronden zijn anders georiënteerd. Het betreft de plannen van Jan Oste van kort na 1550 (afb. 2), van Jacob van Deventer van omstreeks 1560 (afb. 3), van Lodovico Guicciardini van 1568 (afb. 4) en ten slotte het plan van Braun & Hogenberg van 1575 (afb. 5).

---

¹²⁶ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, doos CN3 V a, Kwitanties bij de kerkrekeningen, map 1676; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 11, Handboek (*Computus*) van de pastoor, met betrekking tot de comptabiliteit van de kerk, 1680-1687, f. 52, f. 55 en f. 64.

¹²⁷ SAG, OA, Reeks 107 nr. 8, Resolutieboeken van de Keure, f. 113.

¹²⁸ Ook op het primitief kadasterplan van 1835 (afb. 8) stelt men nog vast dat de doorgangsbreedte van de Korenmarkt naar de Veldstraat toe beperkt was.

DANIEL LIEVOIS

Jan Oste vervaardigde de oudst bekende stadsplattegrond van Gent in opdracht van de Gentse schepenen. Het plan werd geschilderd en gepubliceerd als houtgravure¹²⁹. Het werk werd opgedragen aan keizer Karel V als herinnering aan zijn geboorte in Gent. Het was afgewerkt in augustus 1551 en werd kort nadien gegraveerd. Dit was inderdaad een schitterende attentie voor de vijftigste verjaardag van de keizer. In Gent is er maar één exemplaar van de oorspronkelijke houtdruk voorhanden en wel in de Bibliotheek van de Gentse Universiteit¹³⁰(afb. 2). Het detail uit deze plattegrond met de Sint-Niklaaskerk en omgeving (afb. 4) toont de omheiningmuur van het kerkhof, die omstreeks 1516-1517 tot stand kwam. Bovendien ziet men een toegangspoort tot die begraafplaats aan de zuidwestkant en een andere dergelijke poort in de noordelijke muur aan het huidige Klein Turkije. Belangrijk is dat er bouwsels worden gesuggereerd op de noordwestelijke hoek van het kerkdomein. Het betreft de relictten van de kapel van Sint-Niklaas-ten-Poele en mogelijk ook die van Sint-Joris. Het gaat inderdaad slechts om een suggestie en niet om een exacte weergave. Bovendien ontbreken de andere huisjes die zich toen nog ten westen van de kerkhofmuur bevonden, mogelijk omdat ze te onbeduidend waren en een stadsgezicht doorgaans nooit alle bebouwing in detail weergeeft. Ter hoogte van de kerkhofpoort aan de zuidwestkant lijkt er nog een bouwkundig element te zijn gesuggereerd. Hoe dan ook, is het werk van Jan Oste belangrijk omdat zijn stadsplattegrond de resultaten van het louter historisch onderzoek bevestigt. Dit is eveneens in zekere mate het geval met het stadsplan van Jacob van Deventer (ca. 1500-1575). De oorspronkelijke pentekening wordt bewaard in Madrid (Spanje). De kaart werd achteraf ingekleurd. Vooral de vestingwerken en de grote gebouwen zijn in opstand weergegeven. Aan de gewone behuizing en de achterliggende bouwsels werd veel minder aandacht besteed. Op het detail in de kopie van de kaart¹³¹ staat de kerkhofmuur van omstreeks 1516-1517 duidelijk afgebeeld, maar is er geen spoor van de behuizing ten westen van die muur (afb. 5).

Bij de diverse edities van de beschrijving van de steden van de Lage Landen door Lodovico Guicciardini (1523-1590) hoorde ook een plattegrond van

---

¹²⁹ SAG, OA, Reeks 400, nr. 59, Stadsrekeningen van Gent, 1551-1552, f. 205v.

¹³⁰ Bibliotheek Universiteit Gent, Collectie Kaarten en Plans, nr. 777, OSTE, Jan (Quarte van der stede van Ghendt), z.pl., z.n., z.d. (1550-1552), houtsnede, zwart, 24,5 x 34 cm, zonder schaal, zonder legende. Zie MILIS, G., *Inventaris der kaarten en globes*, Gent, 1967, nr. 1218; DECAVELE, J., *Panoramisch gezicht op Gent in 1534*, Brussel, 1975, p. 14-15.

¹³¹ DEVENTER, Jacob VAN, Gandavum – Gendt, steendruk, gekleurd, 79 x 78 cm, uitgave in: RUELENS, C., e.a., *Jacob de Deventer, Atlas des villes de la Belgique au XVIe siècle*, Bruxelles, 1884-1924. Zie MILIS, G., 1967, nr. 448.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

Gent. De uitvoering van de houtsnede in de uitgaven van 1568 (afb. 4)¹³² en de kopergravure van 1612 (afb. 5)¹³³ zijn veel minder verzorgd dan die van de plattegrond van Jan Oste. Op het detail met de Sint-Niklaaskerk van 1568 is de omheiningmuur te zien met een aanduiding van de beide eerder vermelde toegangspoorten. Daarentegen werd er een inspanning gedaan om een drietal huizen op de noordwestelijke hoek van het kerkdomein voor te stellen. De uitgave van 1612 stelt zowat hetzelfde voor, maar in een eerder slordige uitvoering, die behoorlijk anachronistisch was omdat de afgebeelde bouwsels al dertig jaar afgebroken waren.

Ten slotte is er het plan van Georg Braun en Frans Hogenberg van 1575¹³⁴, kort voor de afbraak van de in deze bijdrage behandelde gebouwen (afb. 5). Het perspectief is enigszins anders dan bij de hiervoor behandelde plattegronden. De kerkhofmuur en de toegangspoorten tot de begraafplaats zijn nageoeg op dezelfde manier afgebeeld als bij Jan Oste, maar de huizen op de hoek van de (Kleine)Korenmarkt en het latere Klein Turkije zijn veel sterker gedetailleerd. Op de hoek zelf staan drie huizen en iets verder naar het zuiden toe een vierde huis. Tussen die beide elementen werd er iets weergegeven, wat wel eens een restant van de eerder behandelde tralie zou kunnen zijn. De andere huisjes ten westen van de kerkhofmuur worden ook hier niet afgebeeld. We kunnen ons niet van de indruk ontdoen dat de graveur zich heeft geïnspireerd op de plattegrond van Oste, maar dat hij toch ook vertrouwd was met de Gentse realiteit. Daarom kon hij ook op de zuidwestelijke hoek van het kerkdomein twee treden afbeelden via de welke men het iets hoger gelegen kerkhof betrad. Dit verduidelijkt dan tevens wat er op die plek is voorgesteld op het plan van Oste. Het heeft weinig zin om nader te bepalen welke de voorgestelde huizen waren, maar men kan gerust stellen dat ze de beide kapellen hadden vervangen.

---

¹³² Bibliotheek Universiteit Gent, Collectie Kaarten en Plans, nr. 1083, GUICCIARDINI, Lodovico, Gandavum, z.pl., z.n. (1568), houtsnede, zwart, 24,5 x 34 cm, zonder schaal, legende, uit: GUICCIARDINI, L., *Description de tous les Pais-Bas, autrement appellés la Germanie Inferieure, ou Basse Allemagne*, Antwerpen, 1568, Zie MILIS, G., 1967, nr. 600.

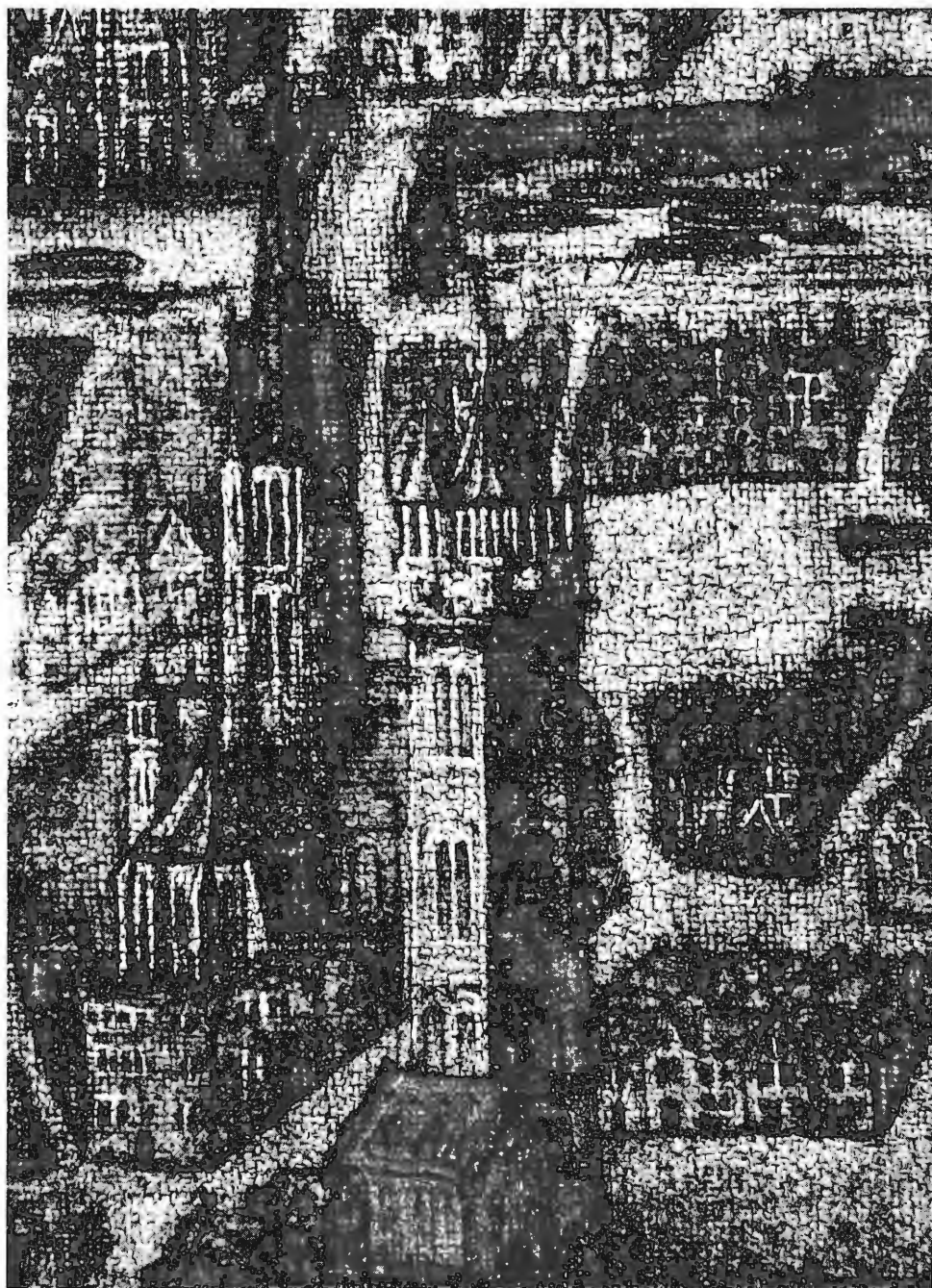
¹³³ Bibliotheek Universiteit Gent, Collectie Kaarten en Plans, nr. 1146/2, GUICCIARDINI, Lodovico, Gandavum, z.pl., z.n. (1612), kopergravure, zwart, 23 x 31,5 cm, zonder schaal, zonder legende, uit: GUICCIARDYN, L., *Beschryvinghe van alle de Nederlanden andersins ghenoeemt Neder-Duytslandt overgheset in de Neder-Duytsche spraecke door Cornelius Kilianus, vermeerdert ende verciert door Petrus Montanus*, Amsterdam, 1612, p. 288 en 289. Zie MILIS, G., 1967, nr. 589.

¹³⁴ Bibliotheek Universiteit Gent, Collectie Kaarten en Plans, nr. 1084/1, BRAUN, G. & HOGENBERG, F., *Civitates orbis terrarum. Liber primus*, Keulen, 1576, nr. 15, z.pl., z.n. (1575), kopergravure door Philippe Galle, zwart, 32 x 46,5 cm, zonder schaal, legende, Zie MILIS, G., 1967, nr. 590.

Nabeschouwing

Uit de voorafgaande analyse blijkt dat Gent een bevoorrechte stad is waar men kan beschikken over het nodige archiefmateriaal om het huidige beeld van de omgeving van de Sint-Niklaaskerk te vergelijken met dat van de 15de eeuw. Een dergelijk onderzoek leidt tot sporen uit een nog verder verwijderd verleden. De twee inmiddels verdwenen kapellen van Sint-Niklaas-ten-Poele en Sint-Joris roepen vragen op over de vroege bewoning op die plek en over de voorgeschiedenis van de Sint-Jorisgilde. Het verhaal van de huisjes bij de westgevel van de Sint-Niklaaskerk verraadt een drukke activiteit van productie en verkoop. Die kan enkel te voorschijn treden bij een gedetailleerde analyse omdat de archivalische neerslag van de bedrijvigheid zelf nagenoeg totaal ontbreekt. Een voorbeeld hiervan is de fruithandel in Gent, die een meer doorgedreven onderzoek verdient. Dat de bloemenproductie en dito handel in de bloemenstad Gent al op het einde van de 14de eeuw waren vertegenwoordigd, hadden weinigen durven vermoeden. Ook de kaalslag van omstreeks 1579 verdient alle aandacht. De Calvinistische Republiek onder het impuls van Jan van Hembyze voelde zich gemachtigd om initiatieven te nemen ter bevordering van de ruimtelijke ordening en dus van de mobiliteit in het stadscentrum. Dat er heilige huisjes dienden te worden neergehaald was toen geen probleem. Sommige handelaars waren deze onomkeerbare vernieuwingen ongetwijfeld gunstig gezind. Wellicht kan doorgezet speurwerk elders in de stad nog meer van die ingrepen uit de Calvinistische periode aan het licht brengen. Het waren belangrijke initiatieven in een lange rij beslissingen van het Gentse stadsbestuur om de binnenstad aan te passen aan de dagelijks evoluerende noden van handel en verkeer.

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

Afbeelding 1. – Panoramisch Gezicht van 1534 (detail)
(Bijlokecollectie, STAM, Gent)

Afbeelding 2. – Detail uit de plattegrond van Gent door Jan Oste, 1550-1551 (Kaarten en Plannen, Universiteitsbibliotheek Gent)

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

Afbeelding 3. – Detail uit de plattegrond van Gent door Jacob van Deventer, omstreeks 1560 (Kaarten en plannen, Universiteitsbibliotheek Gent)

Afbeelding 4. – Detail uit de plattegrond van Gent bij Lodovico Guicciardini, 1568 (Kaarten en Plannen, Universiteitsbibliotheek Gent)

WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

Afbeelding 5. – Detail uit de plattegrond van Gent bij
Georg Braun en Franz Hogenberg, 1575 (Kaarten en Plannen,
Universiteitsbibliotheek Gent)

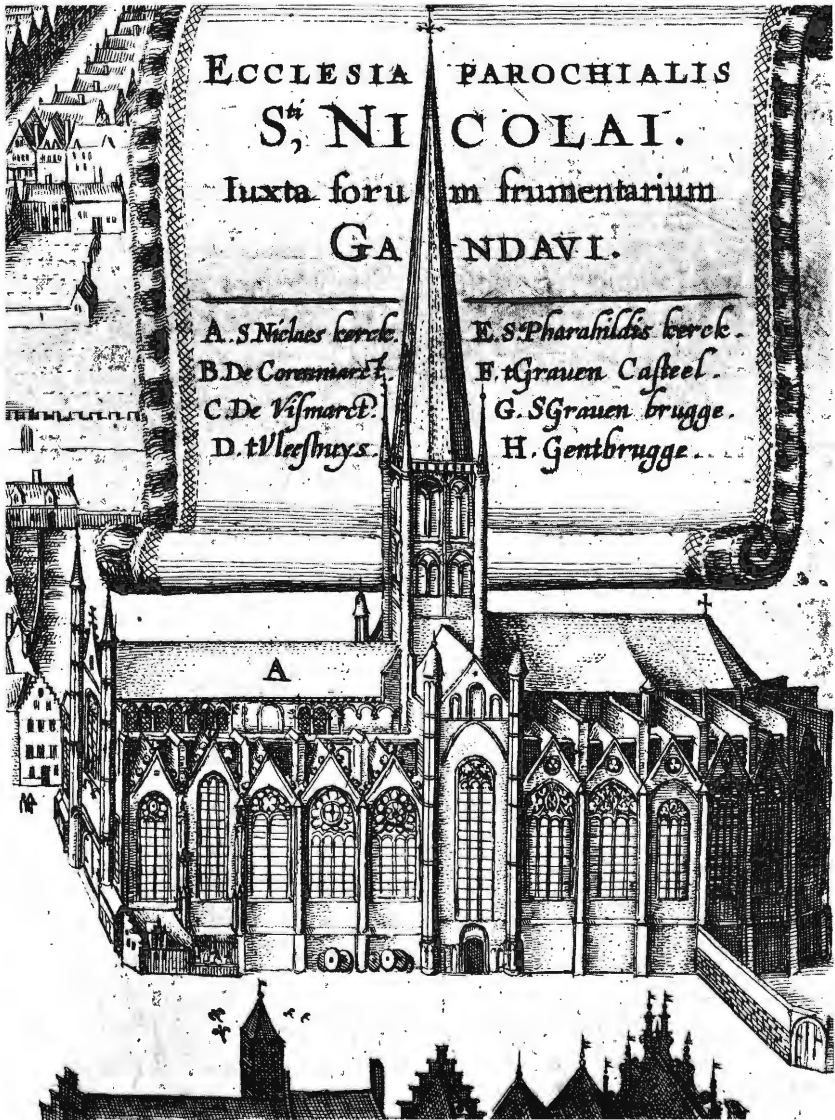

Afbeelding 6. – Detail uit de plattegrond van Gent bij
Lodovico Guicciardini, 1612 (Kaarten en Plannen,
Universiteitsbibliotheek Gent)

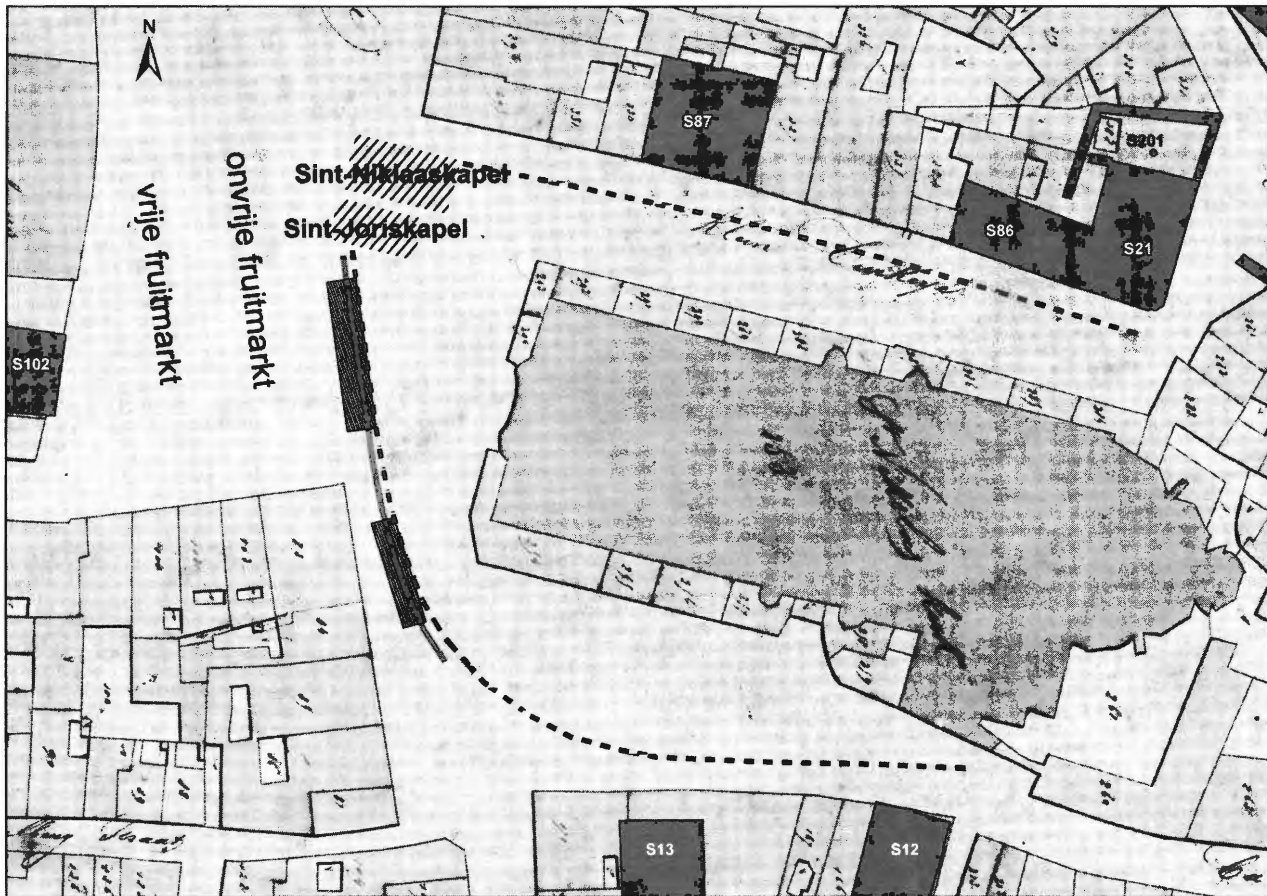
WESTGEVEL VAN DE SINT-NIKLAASKERK

Afbeelding 7. – De Sint-Niklaaskerk, uit het stadsplan in de *Flandria Illustrata* van Antonius Sanderus uit 1641
(Stadsarchief, Gent)

Afbeelding 8. – De Sint-Niklaaskerk, afzonderlijke gravure in de Flandria Illustrata van Antonius Sanderus uit 1641 (Stadsarchief, Gent)

Afbeelding 9. – Poging tot voorlopige, ruime situering van de kapellen, de marktzones op de Kleine Korenmarkt evenals de behuizing ten westen van de Sint-Niklaaskerk en tussen de reeds bekende middeleeuwse stadhuizen, projectie op het primitief kadasterplan van Gent van 1835 (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)